

MATKA (3233) *sb f*

Oba a jasne (w tym w pierwszym 45 r., w końcowym 7 r. błędne znakowanie).

*sg N matka (881). ◇ G matki (907), [matki(e)j]. ◇ D matce (243) [w tym: macce (1)]. ◇ A matkę (464) [w tym: -ą (46), -e (3), -a (2)]. ◇ I matką (363) [w tym: -a (8)]. ◇ N matka a. I matką (6). ◇ A matkę a. I matką (5). ◇ L matce (84). ◇ V matko (168). ◇ pl N matki (45). ◇ G matek (40). ◇ D matkâm (2). ◇ A matki (12). ◇ I matkami (6). ◇ L matkach (3); -ach (2) *BibRadz, Mącz, -äch (1) BudBib*. ◇ V matki (3). ◇ du A (cum nm) matce (1) *SkarKaz*)(2v.*

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. *Istota płci żeńskiej mająca dziecko (w stosunku do tego dziecka); mater Murm, Mymer¹, Mącz, Calag, Calep, Cn; genetrix Mącz, Calep, Cn (3167) :*

a. *O kobiecie [w tym: matka czyja (1580): pron poss (759), G sb i pron (552), ai poss (269)] (3130) : Ia kom ya nyevyrzucyl dwoyga dzeczy szdomu wkthorem Mathka ych Myaskala na ymyenyw zalyessyw *ZapWar* 1508 nr 2043, 1506 nr 2024, 1507 nr 1972, 1513 nr 2063, b.r. nr 2117, 1528 nr 2465 (15); Więc łobie żonę obiorę/ Od cney mátki rządną corę. *BierEz* Q3, A4v, B2v [2 r.], L4 [5 r.]; *OpecŻyw* 11, 11v [4 r.], 31, 32v, 40v (13); *PatKaz I* 5 [3 r.]; O nyeflufzno by matcze bozey tako czyfzeczye początey lezecz wnyechądogyey matcze *PatKaz II* 71, 72, 72v, 75, 76v, 80v [3 r.], 84v; *PatKaz III* 103, 117, 118, 118v, 131, 132v [2 r.]; *Murm* 165; *Mymer¹* 38; *HistJóz* A2; *TarDuch* A6; A tak po porodzeniu dzieciątka/ y po wyfzciu tego Łożyfka: płyną ty wilkołci ze krwią zmiefzane: zmatki chorej. *FalZioł* V 16, V 16d, 17a [2 r.], d, 18a, 21a (22); Ten rozmiłowawfzy fie matki Alexandrowey y patrzył czału á miefzca [...] aby łobie krolową Olimpiadę za mażonkę wziął *BielŻyw* 147; [Aleksander pisze do matki swojej] wiedz miła matko że obyczaie nie fprawiedliuych krolow zawżdi mie mierziały *BielŻyw* 163, 7, 21, 132 [3 r.], 133 [2 r.], 147 (18); *GlabGad* C4, K3; *March²* Dv; *MiechGlab* 8, 18 [2 r.], 55 [2 r.]; *MetrKor* 59/76; *WróbŻołt* A2, 130/2; *RejPs* 39v, 75v; *LibLeg* 11/87v, 88; V Rvczkiego Bill w Rudkach po wiwolanyu fwym zzyemye wyozac Mathką do fzyłżka *LibMal* 1546/123, 1543/76v, 1544/80v, 1545/96v, 1546/110v, 111 [4 r.] (29); *RejJóz* A4v, A6, A7 [2 r.], B3, B6 [2 r.] (11); *RejKupSekl* a4; *HistAl* B2, B2v, B3v [2 r.], B4v, C6v (24); [w jednym domu] ocyec z fynem álbo żyęcyem/ mátká z dżyewką/ brát z brátem/ żoná z mężem fy nyezgadza. *KromRozm I* Gv, K; *MurzNT* Mar 15/40, 47; *KromRozm III* E6v, H6; *Diar* 72; *BielKom* E4, G; Ale yáko nye żal tey mátkce fwego płodu/ ktory Bog dał/ zábić? *GliczKsiąż* C8v, B2v, B3 [2 r.], B3v [2 r.], B6, B8 [2 r.] (32); *LubPs* N3v, dd2, hhv, hh2; *GroicPorz* ff2 [3 r.], ff4v [2 r.], gg2v, gg4v [2 r.]; *KrowObr* 35v, 180v; *RejWiz* 35v, 39, 90; A Atália zaś mátká Ochozwałzowá/ wżrzawfły że fyn iey vmárł wftála/ y pobila wfyfthko plemię Krolewfkie. *Leop* 4.Reg 11/1; imie mátki iego Ierufá/ corká Sádokowá. *Leop* 2.Par 27/1, *Gen* 21/21, 27 arg, *Ex* 2/8, *Lev* 24/11, *Iudic* 5/28 (18); *OrzList* i2; *UstPraw* A4v, B3, D3v; *RejFig* Aa6v [2 r.], Cc5v, Dd7v; *RejZwierz* aa3v, aa4v, bbv, 10, 15 [2 r.] (12); Czemużes mię nie zábił wnet z żywotá? á przecż mátká moiá nie ftála fię grobem mem? *BibRadz* *Ier* 20/17, *Gen* 20/12, 21/21, 24/28, 53, 55 (29); *OrzRozm* N4; ktora [*Diana*] záfię bábiłá mátkce nád brátem Apollinem *BielKron* 20v; Aloizya mátká krolewfka rzecz pofpolitą fprawowála w kroleftwie *BielKron* 204, 5, 12v [2 r.], 14 [2 r.], 16 [2 r.], 20 [2 r.] (132); *KochSat* B2; *KwiatKsiąż* E, N2v; *Matricida* Który matkę zábił. *Mącz* 29d; *Matrimus*, Któremu yefzce mátká nie vmárłá. *Mącz* 211a; *Dulcia**

sollicitae gestabant pignora matres, Pieczołowite mątki słodkie vpominki fwe nośiły/ to yeft dzieći. *Mqcz* 299b, 6b, 36a, 38d, 89c, 154a (41); (*marg*) Polak czym hárdy ná świećie. (-) Naprzód Mátką [tj. *pochodzeniem z legalnego małženstwa*]/ którą Státutem frogim *de Turpiloqo*, obwárował łobie Polak/ pilnie łtrzegąc niepokalanego národzenia łwego. *OrzQuin* Q2v, Q3; *RejAp* 2, 15v, 66v, 100v, 142, 195; Iákom żywá/ od iedney mátki roznieyfzych łynow nie widziáá. *GórnDworz* Q4v, I2, I3v, Z, Z5v, Aa3 (9); Idźćie weźmićie gwałtem to dziećię [!] od matki/ á ná poły ie przetnićie/ á ferce mi ie⁸⁰ przynieście. *HistRzym* 133v, 14 [3 r.], 15, 18v [4 r.], 20, 20v (58); Mátká Herbortowná bylá/ Też go ni w czym nie zelżyá. *RejPos* Ooo6, 26, 27v, 42, 56v, 66v (29); *BiałKat* 3v, 281; *HistLan* B3v [3 r.]; *KuczbKat* 305, 306 *marg*; Złoto zábije rodzonego brátká/ Zá złoto przeda czálem dziewkę mátká. *RejZwierc* 227, 7v *marg*, 10v, 31v, 33, 55v (16); *WujJud* 201 [2 r.], 226v, 229; *RejPosWstaw* [41³]v, [41⁴]v; *BudBib Gen* 29/10 [3 r.], *Deut* 27/22, *Iudic* 8/19, 1.*Reg* 2/19, 15/33 (30); *HistHel* B3 [2 r.]; *BiałKat* I2 [4 r.], I3 [3 r.]; *BudNT Matth* 18/11[10], *Mar* 3/33, *Luc* 12/53 [2 r.]; *StryjWjaz* A4, A4v [2 r.]; *CzechRozm* Av, 34v, 35 [2 r.], 60v, 133v (13); Vchoway nam cna mátko łyná tákowego/ Aby nam rychło wznowił oycá łwego łpráwy *Paprpán* M, Gg2v [2 r.]; *ModrzBaz* 53v, 55; *SkarJedn* 171, 212; *KochOdpr* D2; *Calag* 357b; Ták brátá płácze brát/ ták lámentuie Syn po łwéy mátce. *KochPs* 49; Mnieć grzech ielzche w mléku mátká podawáá. *KochPs* 76, 68, 195, 203; yzali mátká poty tylko czći godna ieft/ poki wżywoćie nośi? *SkarŻyw* 299, 13, 35 [4 r.], 47, 63 [3 r.], 67 (134); *ZapKóscier* 1580/13, 1582/23, 31v [2 r.], 1584/45v, 47 (16); A tys áni vmiéráiąc śpiéwác przełtáá/ Lecz mátkę/ vcałowawfzy/ tákeś žegnáá *KochTr* 7, 7 [2 r.], 12, 14, 20 [2 r.], 22; *StryjKron* 190, 395 [3 r.], 452, 467, 547, 727 [2 r.]; *CzechEp* 41, 64, 156, 175, 192 (10); *NiemObr* 98; *KochDz* 108; Nie lámá od przyiaciół/ ni od mátki z łoná/ W opcé kráie Helená morzem vniešioná. *KochMuza* 27; *KochMRot* B, C2v [3 r.]; *ReszHoz* 129 [2 r.], 132; *WisznTr* 3 [2 r.], 4, 8, 12, 14 (16); *BielSjem* 8; *KochPam* 81, 87; Ták to mátki nam podáły/ [...] Ze ná dzieñ świętého Ianá/ Závždy Sobótká palaná. *KochSob* 56; *PudłFr* 31, 32, 47; *ArtKanc* C14, K10v, R17v; *Paprup* B2, B3, B4, C3v; *ZawJeft* 4, 6, 7, 8, 40, 44, 48; Genitrix – Matka, ta ktorą mnie vrodziéá. *Calep* 455a, 119a, 642a, b [2 r.], [643]a [3 r.], 987b; *GrochKal* 15, 23; Ale niebogá mátká zmartwiona vpádlá/ Zła nowiná iáko wąż/ iéy ferce záiádlá. *GórnTroas* 62, 6 [2 r.], 19, 43, 44 [2 r.], 45 (24); *GrabowSet* B2, X3v; Włzytko mi zaráz com miáá/ pobráło. Oyczyzny niémam/ mátkim ołtradáá *KochFrag* 25; *OrzJan* 136; O S. Annie mátce błogółławioney Pány Maryey. *LatHar* 464, [++4], [++4]v, ++6v, 7, 121 (15); *KołakCath* B, Bv, C2 [2 r.], C4, C4v; Oddzieli fię oćiec przeciw łynowi/ á łyn przeciw oycu łwemu: mátká przeciw corce/ á corká przeciw mátce *WujNT Luc* 12/53, *Matth* 10/35, 12/48, s. 52, *Matth* 14/8, 11 (26); *WysKaz* 38; iż gdy mátká vmrze/ dzieći włzyłkich dóbr od oycá łwego biorą połowicę *SarnStat* 630, 179, 237, 238, 505 [2 r.], 587 [2 r.] (26); *SiebRozmyśl* F2v, K4; *KlonKr* D3; Izalim ia godzien tákies łáłki? wiefzjá mi czyniłz/ niźli oćiec łynowi vczynić/ niźli mátká dziećięćiu łwemu może. *SkarKaz* 161b,)(4, 6b, 41b [3 r.], 159a [2 r.], 383b (22); *GostCast* 26 [2 r.], 29, 30, 33 [2 r.], 38 (10); Bog mátkę czćić rołkazał. *SkarKazSej* 665b, 665b [3 r.]; *SapEpit* A2 [2 r.], A2v; Nie rułzyło to łyná [*Orestes*á]: Przymierze przełomił Przyrodzone/ y krwiá fię mátki łwey połkromił. *KlonWor* 65, 63, 65; *PudłDydo* Bv, B3, B4; Coż wam po tákim łtroiu/ wymyślney roboćie? Nie ták mátki chodźiły: o tym dobrze wiećie. *ZbylPrzyg* A3, *ktv*, B2 [3 r.], B4, B4v; Bowiem Oćiec nie dáł znác šieroctwá/ y

trochę Potrwawłzy/ równą matce dał mi Bog mácochę. *SzarzRyt* D2, Dv, D2 [2 r.]; [Tha Iagnyefka [...] przedała thą oprawą wederkowową wlyzfthką mathkiei lzwogy *ZapWpol* 1549/174].

W połączeniach szeregowych (34): vdzyel fwey lafky [...] duřfam. oycya mego matky moyey. bracyey fyoftr ij wfłitkich przijacyol mogych *BierRaj* 20v; *OpecŻyw* 147v; *March*³ V7v; *SeklWyzn* e3v; *MurzHist* S; *GroicPorz* 112v; *KrowObr* 140, 140v [3 r.], 141 [2 r.]; *Leop Num* 6/7, *Luc* 14/26; pierweiefmy od mátek y od mámek/ y od bab iey [wiary] fye w dziećinłtwie náłzym vczyli/ á niźlifmy potym o niey z Kłyąg w Szkołách fłycháli. *OrzList* i2; Tálz ieřt tu rownie náuká iáko y Kryřtułowá ktory rořkáuie opuřćić oycá/ mátkę żonę/ y dzieći dla imienia fwego. *BibRadz* I 108c *marg*, *Ez* 44/25; *BielKron* 36v, 109v; *HistRzym* 6v; *BiałKaz* D2v; *PaprPan* Gg2v; *CzechEp* 260, 308; *NiemObr* 11; fłychamy [...] o zábijániu Stryiow/ Wuuiow/ Bráćiey/ Mátek/ Oycow *GórnRozm* A4; *PaprUp* I4; *WujNT* *Matth* 12/50, 19/29, s. 136, *Mar* 10/29, 30, *Luc* 14/26; *SarnStat* 1172.

W przeciwstawieniach: »matka ... ociec (3), dzieci (2)« (5): tedyć [dzieci] máthki rádřfey náłładuyą [a] nye oycá *GliczKsiąż* B8; *GroicPorz* ff; *BudBib Deut* 22/7; Matka [wzięła]: polowy [pieniędzy]: a dzyeczy polowyczyę *ZapKořcier* 1585/56; *WujNT* 765.

W porównaniach (42): a tak onich miał pilnořtz/ iako lařkawá matka o dziátkach fwych. *OpecŻyw* 40; Mediana to ieřt řrednia żyła iakoby matka wfłitkich, bowiem w nię zchodzą fie żyłki niektore od tich cztyrzech przerzeczonych *GlabGad* E5v; *WróbŻołt* mm4; *RejPs* 198; Gdy ona [filozofia] yeřt yákoby mátká dobrzeczynyeyna y mowyyena. *GliczKsiąż* I3v; *LubPs* A3, I3, gg6v; *BielKron* 395; On [słońce] iáko Oćiec á ten [miesiąc] iáko Mátká *SienLek* 31; *RejAp* AA4, 100v; *RejPos* 224; áby tá fwięta á fławna oyczyzná náłzá/ á práwie iáko włafna mátká náłzá/ była ná lepfzey pieczy v tych Polřkich fynow fwoich. *RejZwierc* 240; *BudBib Eccli* 15/2; *CzechRozm* 201 v; *SkarJedn* 105, 109, 397; *Oczko* 4v; *SkarŻyw* 143, 257, 333 [2 r.], 394, 459, 482, 601; *GórnRozm* N; *GrochKal* 17; *GrabowSet* L2v, S; *LatHar* 598; *WujNT* 787; *JanNKar* C2; IZ Kořćiół Boży iáko mátká dobra ma opátrzáć/ áby vbodzy [...] mieli fie gďdzie vczyć *SarnStat* 199; *SkarKaz* 85b; *SkarKazSej* 665a; *KlonFlis* C; Duchowieńřtwo/ vbodzy/ řieroty z wdowámi/ Iáko po mátcie włafney zálalifie łzámi. *SzarzRyt* D. Cf »miłować jako matkę«.

W charakterystycznych połączeniach: matka biedna, bogobojna, chora (2), chytra, cna (2), cnotliwa, czcigodna, dobra (2), droga (nadrořsza) (7), kosztowna, ludzka, łaskawa, mężna, mężowa, miła (namil(ej)sza) (28), miłosierna (2), nędzna (2), niechędogo, nieszczęřna, niewinna, niewolna, osierociála, pieczołowita, płona, poczcwiwa, podejrzana, prawdziwa, sławna, smętna (4), smutna (5), sprořna, szczęřliwa (2), řwięta (5), troskliwa, uboga (3), ucieszna, uczciwa, wdzięczna (2), wielmořna, wierna, zacna, zła, zupełna, żalořliwa (żałosna, żalořciwa) (3), żywa; matka nieboga (2), wdowa (2); matki chytróřć, cnota, modły, narzekanie, nauka, opieka, pobořnořć, prořba, przyczyna, serce, rozkazanie, wesele, wola, zacnořć, zakon; miłóřć ku matce (2); u matki siedzić; matce babić; matkę cieszyć (3), czcić (uczcić, wyrządzać) (7), frasować; za matkę znać; w matce leżeć.

Przysłowia: *March*³ V8v; Mądry fyn ieřt oycowi/ wefołe kochánie/ Ale zafię řzalony/ mátcie zálmucánie *BielKom* B6v.

Yacy łą oiczowie matki/ take też y ich dziatki *SeklKat* F; Oto káždy który mowi poľpolite przyřlowie/ ná cię ie będzie przytaczał/ mowiąc: Iáka máthká táka y dziewczká iey [*Sicut mater, ita et filios suos*]. *Leop Ez* 16/44.

Frazy: »matka poczęła (a. poczyną); poczęty w matce; w matce poczynąć (a. zacząć) się« = *mater concepit Vulg* [szyk zmienny] (6;2;2): Pyerue ta myla panna byla poczęta w matce řwey szwyątey annye *PatKaz II* 62v; to uyedz řlugo moya yřz řkoro^m řyą zaczęła wmeý matce/ tedy bog oczyecz zeřlal trzytyřyącze anyolow *PatKaz II* 78; A mátká ma poczęła mię w mych grzechow řprofnořci *LubPs* N4 [przekład tego samego tekstu *Leop, RejPos, GrzegřSm, LatHar, SkarKaz* 577a], *Leop Ps* 50/7; *RejPos* 49v; *GrzegřSm* A3v; *LatHar* 164; *SkarKaz* 515a, 577a, b.

»matka (ktora) urodziła (*itp.*); z matki urodzić (a. narodzić) się; z, od [jakiej, której] matki urodzony (a. narodzony); matka rodząca; (u)rodzenie z, od matki« = *mater (quae) gignit Vulg, PolAnt; mater parit PolAnt; matre genitus Mącz* [szyk zmienny] (19;11;11:1;2;1:1): *PatKaz III* 105v; Wřzakże nie dziw że tznoliwi býli/ Bo řie z dobre matky narodzili *KlerPow* 3; *FalZioł* V 17b, d, 18c; *SeklKat* T4v; *RejKup* g2; *KrowObr* 180v; Y zářlę cię y mátkę twoię ktora cię porodziła do cudzey řiemie *Leop Ier* 22/26, *Ier* 16/3; Ieřliby cię też brát twoy od iedney mátki národzony/ [...] táiemnie podwođził ku chwale Bogow cudzych *BibRadz Deut* 13/6, *Ier* 16/3; *BielKron* 27, 147v, 160v, 444; *Mącz* 334c; Iáko było nápiřfano w zakonie Páńřkim Iż káždy męřczyzná czo řie napřzod vrodzi z mátki řwoieý/ miał być oddan á pořwięcon Pánu. *RejPos* 55v, 56 [2 r.]; *BielSpr* b3; *BudBib Ier* 16/3, 20/14, 4.*Esdr* 2/2; *BiałKaz* I2; A niebo y řiemią izali poczętku nie máią/ tákże y rodzenie z mátki ná řiemie? *CzechRozm* 35, 34v, 35 [2 r.]; *PapřPan* A2; *SkarřYw* 91, 200, 226, 307; *StryřKron* 76; *CzechEp* 258; *KochJez* B4v; *NiemObr* 146; *ActReg* 31; *KochFrag* 44; Inřza ieřt mátká rodząca/ á inřzy pľod vrodzony. *WujNT* 787; *SarnStat* 237; *CzahTr* K2v, K3; *GosłCast* 61. *Cf* »by je jedna matka urodziła«.

»by je jedna matka urodziła« = *bardzo podobni* (1): Non tam ovum simile proverbium, Wielmi řie k łobie trářili by ye yedná mátká vrodziła. *Mącz* 271c.

Zwroty:»być matką« = *urodzić* [szyk zmienny] (7): Mater matřima, Która yuż mátką yeřt á yey mátká yeřczce řywá. *Mącz* 211a; Niewiářtá nawięceý przeto zá Mąż iřć ma/ áby mátką byřlá *KuczbKat* 250; *SkarřYw* 31, 63; A tego/ nie řlycháło ludzkie pokolenie/ Zeby Pánną być mogła/ ktora porodziła/ Albo też mátką bywřzy/ žeby pánną byřlá. *GrabowSet* K; *WujNT* 195; *SiebRozmyřl* F3v.

»in(szej) matki być« [szyk zmienny] (5): *Rejřóz* O6v; Gdy oćiec vmřze/ tedy řynowie iego řiořtry řwe choćby też byřły inřzych mátek máią pořáżyć *UřPraw* B4, B4; Zápalił řie Ammon [...] w miłořci przeciřw řieřtrze Thámmár/ ktora iney mátki byřlá niż on *BielKron* 71; *PapřUp* B3.

»jednej matki być« = *być rodzeństwem (też przyrodnim)* [szyk zmienny] (2): *GroicPorz* řř4v; Wiliřniřki Diedořzycki/ iedney byřli mátki/ Choć w oyczyřnie od řiebie/ rozne mieli tátki. *Rejřwierz* 85.

»miłować jako matkę« (2): y miłował ią iáko mátkę/ á ona iego/ iáko řyná. *SkarřYw* 459, 333.

»mowić, náłajać, zadawać od matki« = *zarzucać w złořci nieprawe pochodzenie* [szyk zmienny] (1:1:1): otoż/ áby dořtáli they řławy/ czynią/ im naygrubieý mogą/ y nietelko/ ieden drugiemu od máthki náłáie *GórnDworz* N2v; bo řprořne řłowá będzie mowił/ á wřzyřthko od pánieý mátki. *Rejřwierc* [78²]v; *ZapMaz II G* 97/90.

»matce [czyjej] przyganić« = *zarzucić niepewne pochodzenie* (1): Gdy kto szlachcicowi y matce iego przygani. *SarnStat* 237.

»matkę ssać« (1): *quandiu suxisti*, iákoś długo matkę sał. *Mqcz* 427d.

[»[komu] matkę wspomnieć« = *zarzucić niepewne pochodzenie*: Gdy szlachcic szlachcicowi matkę wspomni/ co przepada *TarnUst* 124 (*Linde*).]

»z matki być wyrzazan« = *być wyjętym z łona matki przez cesarskie cięcie* (1): A ktorzy sie tym obyczaiem rodzą thy łacinnicy Czełarzmi Popołżku [!] wyprothki albo wyrzezańcze zową/ Zkądże w Rzymie rod Czełarzow powłthał/ bowiem pierwży thego gimienia był z mathki wyrzazan. *FalZioł* V 34v.

Wyrażenia: »matka brzemienna; matka brzemienną chodzi« (1;1): iż dziecię może sie ktemu przyrodzić na kogo sie matka brzemienna zapatrzy *BielŻyw* 67; choćby nim [*Ezechiaszem*] na ten czas matką brzemienną chodziła *CzechRozm* 141.

»na łonie matki« (2): Powiadam ci to nędzniku vbogi aby sie precz odwrócił/ á wfpokoil sie ná łonie matki twoiey *HistAl* C4; *GroicPorz* mmv.

»matki mleko, pokarm« [*szyk* 3:3] (5:1): Bo mleko włafney matki: przyrodzeniu niemowiatku: barzo łłuży *FalZioł* V 35v, V 35v [2 r.]; Iż dzyecyę gdy s cudzego/ á nye matki włafney pokarmu wżywa/ łpolem theż byerze wlię zwyczaj żywota á obyczáyow. *GliczKsiąż* D3v; *SkarŻyw* 478 [2 r.].

»nagi jako się urodził od matki; jako [go] matka urodziła« (1;1): *OpecŻyw* 125; Gdy ie [*Wyspy Kanaryjskie*] Kolumbus napierwey náłazł/ chodziłi nágo [*ludzie*] iáko ie matką vrodziła bez wtydu *BielKron* 448v.

»z niedobrej, niedobrej matki syn; z matki złej« = *bękart; filius meretricis* *JanStat* (1:1:1): Yáko bękart á z nyedobrey matki fyn/ wyemy tho łami [...]/ iż tak łpryskowáni sa yáko wáláffe nozdrzá *GliczKsiąż* B2; *SarnStat* 238; Ktoś ielst wierzę z matki złey á oycá złodzieiá *CzahTr* K2v.

»matka nieplodna« [*szyk* 4:3] (7): *PatKaz III* 105v [2 r.]; *RejPs* 168; *LubPs* Z6; *ArtKanc* T19; Ktory matce nieplodney/ dáie w domu z wefelem potomłtwo. *LatHar* 334, [+9].

»pani matka« [*w tym: do własnej matki, w wołaczu* (5)] (21): *BielŻyw* 133; Thy włziłtky rzeczi wyedzancz Krolyowa yey Mcz nácha Myłofczywa pany matka walłzey Krolyewłkyey Mczi ábiłfya wdzyerzawye łfwoyey [...] zachowala *LibLeg* 11/134; *GliczKsiąż* E6; *RejWiz* 88, 88v, 90; *RejFig* Aa5, Aa6v; *BielSat* C; A tak pánie matki/ á zwłalzczá ktore sa przyrodzenia dobrego/ bázoby dobrze aby łamy dziatki fwe y karmiły y wychowywały. *RejZwierc* 6v, 7, 7v, 31, 31v, [78²]v; *SkarŻyw* 224 [2 r.], 470; *WisznTr* 6; próżno mowilz: corko nie czyn tego/ gdy corká rzecz [!] może: á wy páni matko czemu to czynicie. *SkarKaz* 420b; *CiekPotr* 27.

bibl. [*Ps* 21/10–11] »od piersi matki; jeszcze u piersi wisieć matki« = *od niemowlęstwa, będąc niemowlęciem* (3;2): Bowiem ty ieltes ktoris mie wyrwał z żywota, nadzieio moia od pierfi matki moiey *TarDuch* A3; *RejPs* 103; *LubPs* Fv; Ielzczem v pierfi wiśiał nędzney matki fwoiéy/ A iuzem był w opiece/ liche dziecko/ twoiey. *KochPs* 103; *CzahTr* B3.

»płód matki« (1): Oko ktore się pośmiewa z oycá/ á ktore gárdzi płodem matki fwey/ niech go wykluią krucy *KuczbKat* 309.

»matka przyrodzona« (1): [Noemi] rzekła swiekrom aby sie wrocily do fwych matek przyrodzonych *BielKron* 52v.

peryfr. »mej matki syn« = *ja* (1): Ach nieftetyz zła nowina Wyflla na iney matky fyna *RejKup* ee5v.

peryfr. »syn matki m(oj)ej (a. swej, a. tw(oj)ej)« = *brat*; *filius matris meae Vulg, PolAnt* [szyk 6:1] (7): *WróbŻoIt* 49/20; Ítałem fye iák cudzozyemyec miedzy bráty fwemi/ Pyelgrzym v fynow mátki fwey *LubPs* P6v; *Leop Ps* 49/20, *Cant* 1/5; *BibRadz Ps* 69/9; *BielKron* 14v; Brácia fye mnie záprzeli/ mátki mey fynowie *KochPs* 100.

peryfr. »matki pianorodnej syn« = *Kupido* (1): Czáfem teź na chćiwych łoniech grzeie Kupidyná/ Pobudza łucznego mátki piánorodney fyná. *KlonŻal* B4.

»matka własna« [szyk 16:13] (29): *FalZioł* V 35v [2 r.]; á litowałem kázdego vpádku ich iako bych miał mátki włafney litować *RejPs* 51v; *LibMal* 1546/110, 111 [2 r.]; *GliczKsiqz* D3v; *LubPs* I3; prošili [...]/ aby sie nád żoną y fwymi dzyećmi zmiłował/ takieź nád mátką włafną y nád inymi przyiaciołmi. *BielKron* 109v, 76v, 110, 145; *RejAp* AA4; *RejPos* 224, *Ooo2v*; A nákoniec by mátká włafna opušćilá włafne dzieciátko fwoie/ ia nigdy nie opuřczę żadnego wiernego fwego. *RejZwierc* 263, 240; *CzechRozm* 160; *SkarŻyw* 333; *ZapKościer* 1580/10, 1581/19v, 1582/27v, 31v [2 r.], 1584/45v [2 r.]; *Matricida* – Morderz włafnei matki. *Calep* 642b; *SkarKaz* 577b; *SzarzRyt* D.

»żywot matki; u matki w żywocie« = *uterus a. venter matris PolAnt, Vulg* [szyk 130:3] (135;1): *OpecŻyw* 11v, 35; *PatKaz I* 10v; ta panna myala bycz począta wzywoczye yey matky przeřz grzechu pyeruorodnego *PatKaz II* 48v, 19, 20, 21, 21v, 27 (43); yeřce u matky wzyuoczye [...] pannye maryey byla wlana řzwyatłofzcz wrozum mądrořcy od boga *PatKaz III* 111, 92v [2 r.], 94, 95v, 105v, 115; *TarDuch* A3; *FalZioł* V 14v, 15v, 16c, 21a, 29; *BielŻyw* 171; *GlabGad* C3; *RejPs* 31v [2 r.], 76v, 85v, 206v; *HistAl* B2; *MurzNT Luc* 1/15; *KromRozm II* m3v; *LubPs* Fv [2 r.], N3v, O3v, Q2v, eev; *GroicPorz* mmv; *KrowObr* 145v; *Leop Eccle* 5/14, *Eccli* 49/9, *Is* 49/1, *Luc* 1/15, *Act* 3/2, *Gal* 1/15; *BibRadz I* 143c marg; Iakob y Ezau bliźnięta záleb (iź ták rzekę) chodźili w żywocie mátki fwey będąc *OrzRozm* G3v; *OrzQuin* S; *HistRzym* 37, 69; *RejPos* 9 [2 r.], 9v, 142, 151v, 153 (12); *HistLan* B3; *BudBib Iob* 31/18, *Eccli* 40/1, 49/9; *CzechRozm* 229v; *KarnNap* A4; *KochPs* 30; *SkarŻyw* 200, 307, 507; *CzechEp* 149, 338; *GrabowSet* B, F3, T2v; *LatHar* 686; *WujNT Matth* 19/12, *Luc* 1/15, *Ioann* 3/4, *Act* 3/2, 14/7, *Gal* 1/15; *PowodPr* 13; *SkarKaz* 515a [2 r.], 576b [2 r.], 577a [3 r.], b, 578a [2 r.], b; Trudno řię tym wádźić/ ktorzy z iednego mátki żywotá wyřzli. *SkarKazSej* 671b; *KlonWor* 65.

Szeregi: »matka i cor(k)a; matka z corą« (3; 1): Zachoway we zdrowiu nařze paný/ Oyttza s řinem y matkę s tzorami. *KlerPow* 11; *GroicPorz* gg4; MAřz rozmaitych cnot w tey mątce y corce iey Eufrázyey řwietne przykłady *SkarŻyw* 227, 509. [Ponadto w połączeniach szeregowych 3 r.; w połączeniach niewspóřzędnych 29 r.].

»matka i (albo, jako i) dziecię; matka i z dziećmi« [szyk 5:1] (4;2): Cięřzkie rodzenie częřtokroć na matki przichodzi: dla rozmagithych przyczyn/ tak z řtrony matek, iako y z řtrony dzieci. *FalZioł* V 17a, V 17d; *BibRadz I* 11c marg; *SkarŻyw* 347; a teę pyenądzyę spolecznę Matka y řdzcemy swemy wřzyęła *ZapKościer* 1585/56; *KochFrag* 54. [Ponadto w połączeniach szeregowych 12 r.; w przeciwstawieniach 2 r.; w połączeniach niewspóřzędnych 131 r.].

»matka a(1)bo (i) mamka« = *mater vel nutrix* *Mącz* (3): *Mącz* 205d; Iako dziecię napierwey fię náuczcy znác mátkę ábo mámkę/ ktora ie pierśiami y chlebem karmi *SkarKaz* 278b; *SkarKazSej* 665a. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*].

»ociec, (a, a(1)bo, ani, i) matka; ociec z matką« = *pater et mater* *PolAnt*, *Vulg*, *Mącz* [szyk 278:37] (307;3): Wífakes ty w ítarym zákonie przykázál koždému tczitz matkę ij oyttta *OpecŻyw* 81v, 1v, 31, 45; *PatKaz I* 6, 7, 14; *PatKaz II* 21 [2 r.], 24v, 30v, 65v, 66 (12); *PatKaz III* 99; *Murm* 168, 170; *HistJóz* Dv, D3; *KlerPow* 10; *FalZioł* IV 50c; PLato mędrzec Attenfki, czału Dariuía krola Perfkiego fię narodził, z oycza Arif[t]ona, á z matki Perictoniey *BielŻyw* 78, 1, 147; *BielŻywGlab nlb* 8; *SeklWyzn* f3v; *LibMal* 1547/132v, 1548/138v; *SeklKat* B2v, B3, F, G4v, H [3 r.]; *HistAl* A6v; *KromRozm I* K; *MurzNT* Mar 5/40; *BielKom* C2v; Dolićci yeft żeć cudzy z háńbi y obmowi/ ále ocyec albo mátká zákrywác ma. *GliczKsiqz* G4v, C, C7, C7v, Dv, D7 (11); *LubPs*, G2v [2 r.], Zv; *GroicPorz* C4v, ff2 [2 r.], ff4v [2 r.], gg [3 r.], gg4, 112v, oo4v; *KrowObr* 140v [3 r.], 141, 149 [4 r.], 149v *margin*, 180v (15); *RejWiz* 37v, 90; A przetoż opuści człowiek oycá íwego y mátkę/ á będzie fię dzierzál żony íwoiey/ y będą dwá w iednym cíele. *Leop* Mar 10/7; Czći oycá twego/ y mátkę. *Leop* Mar 10/19, *Iudic* 14/16, 2.Reg 19/37, 4.Reg 3/13, *Esth* 2/7 [2 r.], *Prov* 6/20 (14); *BibRadz* Gen 2/24, *Lew* 19/3, *Ios* 6/23, *Iudic* 14/2, 3 (18); *OrzRozm* M4; *BielKron* 1v, 11v, 32v, 40, 51v (18); *GrzegRóżn* F3v; Parens, [...] Ociec y mátká. *Mącz* 278c, 14a, 40d, 136a, 160a, 211a, 278c, 509d; *OrzQuin* R3v; *SienLek* 30v, 31, 58; *RejAp* 110v; *GórnDworz* T2; A gdyż oycá niewiem áni mátki/ przetożcie profzę day mię ná służbę *HistRzym* 34, 115v, 116v, 125v, 131 [2 r.]; *RejPos* 28, 42, 234, 255, Ooo2, Ooo2v, Ooo3; *BiałKat* 53v, 54; *HistLan kt*, A3v [2 r.], B2, B2v [2 r.], F2; *KuczbKat* 305; *RejZwierc* 178v [2 r.], [203], Bbb2; *WujJud* 144; *RejPosWstaw* 41v, [41²]v, [41³] [2 r.]; *BudBib* Ex 20/12, *Lev* 21/11, *Deut* 22/15, 27/16, *Ruth* 7/11 (12); *BiałKaz* I2; *BudNT* Mar 7/10 [2 r.], 11, 12, *Luc* 18/20, 1.Tim 1/9; *CzechRozm* 34v, 35 [3 r.], 135v; *PaprPan* O4v; *SkarJedn* 250, 315; *KochPs* 168; Słuchay íynu rofkazánia oycá twego/ á nieodmiátay práwá mátki twey. *SkarŻyw* 456, 13, 46 [2 r.], 52, 59, 133 (22); Nie dopuściłás nigdy mátkce íye fráłowác/ Ani oycu myśleniem zbytnim głowy płowác *KochTr* 9; *StryjKron* 280; *CzechEp* 63, 172, 194; *ZapKości* 1583/88v, 1587/70, 1588/77v [3 r.]; *KochEpit* A3v [2 r.]; *KochWz* 142 [2 r.]; *ReszPrz* 96; *WerKaz* 281, 282, 286; Oplákuiem powinnych/ y ták fię nam godzi/ Lecż fię powtore Oćiec z Mátką nieurodzi. *WisznTr* 8; *ArtKanc* M3, M4, M6v, V2v; *BielRozm* 30; *GrabowSet* B4; *KochFrag* 44; *LatHar* 113, 659 [3 r.]; *KołakSzczęśl* Bv; *WujNT* Matth 10/37, s. 44, Matth 15/4 [2 r.], 5 [2 r.], 19/5 (26); *WysKaz* 38, 43; *SarnStat* 237, 374, 590, 599, 635 (8); *SkarKaz* 43b, 44a [2 r.], b; *CzahTr* K2v; *SkarKazSej* 662b, 696b, 698a; Iáko Oycu y mátkce imię y przezwińko? Gdzie/ á pod którym Pánem máiá íwe siedlińko? *KlonWor* 38, 65; *PudłDydo* B4v. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 26 r.; w przeciwstawieniach 2 r.*]. Cf »z ojca i z matki«.

»ojcowski i matki« (1): iákoś mógl ták íwoy íęzyk vhamowác/ á miłość oycowńką/ y twey miłey mátki [...] wfobie vmorzyc *SkarŻyw* 136.

»matka i syn; matka z synem« = *mater et filius* *PolAnt* (3;2): *HistAl* E5v, E6; *BudBib* Gen 32/11; FOlguiąc Abram zenie/ tudzież Bożéy woléy/ Wygania mátkę z íynem z domu poniewoléy *KochMRot* C2v; Ale ná ten czás/ y mátkę/ y íyny Pożárłá wodá *KochPieś* 32. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 5 r.; w połączeniach niewpólrzędnych 127 r.*].

Wyrażenie przyimkowe: »z matki« = *natychmiast po urodzeniu* (1): O niezczęfna godzino coś mnie w świat wydała/ Czemuś nie rádniey z mátki do grobu podać? *GrabowSet* A4v.

»z matki« [o *pochodzeniu*] (5): DWoy ieft rodzaj Pána náfzego Iezulá Chryftulá. Ieden z mátki ludzki y v światá podły y wzgárdzony. *SkarKaz* 483a, 483a *margin*.

~Szereg: »z ojca i z matki« (3): *CzechEp* 64; Kánonię ná Tumách Szláhcícóm z oycá y z mátki, máią bydź dawáné. *SarnStat* 177, 207.~

»z strony matki« [o *pokrewieństwie*] (4): A s tąd że też bękárci wedle Práwá Mieyfkiego máią krewne/ ále po wrzecie nie po mieczu/ to ieft/ krewne s ftrony mátki/ nie s ftrony oycá. *GroicPorz* ff; *RejAp* 126; *CzechRozm* 150; *CzechEp* 303.

»po matce« [o *dziedziczeniu*] (3): *BielKron* 190; *StryjKron* 280; áby gdy mátká vmrze/ fynowie nie mogli lie od oycá vpominác dóbr y dziedzictwá w téy części/ która po mátcie ná nie fpádnie/ dotąd/ áżby drugá żonę poiął. *SarnStat* 588, 588, 631 [2 r.].

»po matce« [o *pochodzeniu i pokrewieństwie*] (12): *BartBydg* 250b; Bo on iedno po mátcie/ ieft zacnego rodu *RejZwierz* 21v; ten to Krol Alfonfus był dziad po mátcie krolowey náfzey Bony. *BielKron* 252v, 77, 162v, 376v; Matrueles, Od dwu fióftr dziecy/ ciotczone dziecy rodzone po mátkách. *Mqcz* 211b; *SkarŻyw* 242; *KochEpit* A3v; wízákże przecię Elźbietá była krewna Pánnie Máriey po mátcie *WujNT* 195; *SarnStat* 590, 635.

»w matce« = *przed przyjściem na świat* (5): Mnieć ieźcze złość w mátcie przekłéta záftála *KochPs* 76; Więc iż Pánná bez zmázy/ chocia porodziła/ Owłzem czyłtości więtfzey niżli w mátcie była. *GrabowSet* Kv; *SkarKaz* 515a, 576a, 579b.

W *przen* [w *tym*: *czyja* (20): *pron poss* (17), *G sb* (2), *ai poss* (1)] (65) : *WróbŻołt* 112/9; Corká mátki twoiey iełteś ty [Izrael]/ która porzuciła mężá fwego/ y fyny fwoie *Leop Ez* 16/45, *Iudic* 5/7; A przetoż dziś vpádniesz [Izraelu] á prorok twoy z tobá iáko w nocy: á ia wykorzenie mátkę twoię. *BibRadz Os* 4/5; Mátká moiá y brácia moi onić fą którzy fłowa Bożego fłucháią y czynią mu dofyć. *BibRadz Luc* 8/21; Beftia powiáda/ czći oycá Benediktá/ oycá Antoniego/ mátkę Klarę/ Kunegundę/ y ine báby *RejAp* 110v; *HistRzym* 40, 73; Słuchayże iáko nád nim záłobliwie płácze oná wdzyęczna mátká twoiá/ nędzna duźzá twoiá *RejPos* 223, 223v [3 r.]; kthora [fortuna] lie nam mátką być ozywa/ ále pewnie fáłeczną *RejZwierc* 178v; Spuštofzáły wsi w Izraelu fpuštofzáły/ áżem wftála (ia) Deborá/ wftálám mátká w Izraelu. *BudBib Iudic* 5/7 [przekład tego samego tekstu *Leop, LubPs* gg6v (cf w porównaniu) *SkarŻyw*]; TAK mowi Iehowá. Gdzie ieft líft rozwodowy mátki wáfzey żem iá porzucił? [...] dla wyftępkow wáfzych porzucona mátká wáfzá. *BudBib Is* 50/1 [przekład tego samego tekstu *PowodPr* 16]; *BudNT Mar* 3/34; *CzechRozm* 198; *SkarŻyw* 560; *KochTr* 6; Pátrzay iáko fkoczna wierzbá od mátki odciętá Wynika z máłego prętá. *KlonŻal* C2v, C2v; *RybGęśli* B4 [2 r.]; *WujNT Matth* 12/49, *Mar* 3/34, *Luc* 8/21, Aaaaa; *PowodPr* 10, 16 [2 r.]; Ia [ojczyzna] niewinná/ iżem w dawániu mátką *SkarKazSej* 666b; *KlonWor* 63.matka czego (1): kto tego niewidzi [...] á iż *Religio* mátká Korony Polfkiey ieft *OrzRozm* K4.

W *połączeniach szeregowych* (4): Pułfczam to mimo lie/ że nas [Pismo] czyni fláhcícámi/ á nie to tylko ále y krolewicámi/ á co więczłfa y fyny Bożemi/ bráty/ fioftrámi/ mátkámi/ Pána Chryftufowemi *Leop* *A3v; *BudNT Mar* 3/35; *WujNT* 133, *Mar* 3/35.

W przeciwstawieniu: »matka ... macocha« (1): Fortuná rádniey ieft wicher á niżeli wiátr: [...] raz matká/ drugi raz mácochá *KlonFlis* B.

Szereg: »matka i (a) ociec« = *mater et pater Vulg, PolAnt* [szyk 2:2] (4): vmyłlila boga łobie mietz za matkę ij ottza *OpecŻyw* 1v; *Leop Ez* 16/45; iż on [Bóg] zázwždy ieft tobie takim oycem/ y taką matką/ iákim nigdy nie może być żadny ociec dzyatkom łwoim *RejPos* Ooo2v; *BudBib Ez* 16/3.

a) *W nawiązaniu do Apoc 17/5 (17)* : A by Rzym był onym Bábilonem wielkim/ o którym Ian S. piłze/ y matką nietzyftą/ y obrzydzeniem ziemie/ y niewiaftą/ która lie opiłá Krwie Świętych/ y krwie mętzennikow Páná Kryftułowych. *KrowObr* 25, 242; *RejAp* 142; *NiemObr* 161.

matka czego (13): Błogofławione otzy/ ktore widzą/ tę matkę włzelkiey nietzyftości/ y gniewu Bożego *KrowObr* 242, A3v, 28, 132, 234, 241v [2 r.]; A ná czele iey [niewiasty] ieft nápiřano/ to ieft [...] matká wřzego cudzołoftwá y brzydliwořci ziemskiey. *RejAp* 140, 142 [2 r.] Ee2; *WujNT Apoc* 17/5, Xxxxx2.

W charakterystycznych połączeniach: *matka nieczysta (2), nierządna; matka (wszylkiej) brzydliwořci (ziemskiey, ziemie) (5), wszego cudzołostwa, gniewu bożego, (wszelkiej) nieczystořci (6), (wszylkich) obrzydliwořci (obrzydzenia) ziemie (ziemskich) (3), ohydzenia ziemie, wszeteczeństw(a) (2).*

b) *W nawiązaniu do Gal 4/26 [czyja: G sb i pron (3), pron poss (2)] (5)* : Ale oná wyłoka Ieruzálem/ wolnać ieft/ kthora ieft matką wřzytkich nas. *BibRadz Gal* 4/26; *SkarJedn* 37; *SkarŻyw* 206; *WujNT Gal* 4/26; Ieruzálem matká nářzá/ mowi Apořtol/ nád wřzytki matki cři y řzanowánia godná. *SkarKazSej* 665b.

Przen (256) :

a) *Opiekunka, tj. kobieta troskliwa jak matka (1) :*

W przeciwstawieniu: »pani ... matka« (1): Nie Pániác nam ále Matką byłá *RybWit* C2.

b) *O kobiecie nie mającej dzieci (2)* : A wy będzycie mowić/ iż to błogofławione matki były/ ktore nigdy nie rodziły [*Beatae steriles, et ventres, qui non genuerunt Vulg Luc* 23/29]/ á iż nie poznály takiego okrucieńřtwá nád dzyatkámi řwemi. *RejPos* 100, 106.

c) *O kořciele (102) :*

α) *W stosunku do wiernych [w tym: czyja (21): pron poss (18), G sb i pron (3)] (50)* : *OpecŻyw* 128v; *KromRozm I* F4; niech mi Krowicki odpucić/ iefli zápomniawřzy przyiáźni iego/ pocřiwořci máthki řwey przeciř iemu bronić będe. *OrzList* e3v; *RejAp* 100v, 103, 104v; *BiałKat* 386; *SkarJedn* 7 [2 r.], 402; ále gdzie ieft Kátholicki kořcioł. bo to ieft włafne imię tey řwiętey matki wřzytkich nas *SkarŻyw* 279, 510; ále vczy [*Chryřtus*] przekłádác matkę duchowná wřzytkich wiernych/ która ieft kořcioł powřzechny/ [...] nád rodzice y krewne ćieleřne. *WujNT* 136.

W charakterystycznych połączeniach: *matka duchowna wszylkich wiernych, opatrzna, ostarzała, porzucona, řwięta (7); matki imię, nauka, pocřiwořć, przykazanie; matkę miłować, przeřladować; na matkę się targnąć.*

Fraza: »matka (po)rodziła; z matki się urodzić« (2;1): Tenże kořcioł matką řię teř zowiác/ dáie znác iż řię pirwey z matki vrodzić y iey dziećięćiem zoftác [...] káźdy muři. *SkarJedn* 7; Poznář iáko tá matká kořcioł Rzymřki odpoczátku řwięte rodziłá *SkarŻyw* A3v, A3v.

Wyrażenia: »matka (to jest) kościół (a. cerkiew) (święty(-a))« [w tym: chrześcijański (5), rzymski (3), boży (2), katolicki (1), powszechny (1): = *mater Ecelesia JanStat* [szyk 26:2] (28): *WróbŻółt* Q5v, Y3; *SeklKat* a4; *KromRozm I* F4; *LubPs* A4v [2 r.]; *OrzList* e3v; dwa Biskupowie [...] ięli prościć matki świętey cerkwie Krześciánłkiey/ áby tego [króla] raczyłá dopuścić ná kroleństwo koronowác. *BielKron* 329; *HistRzym* 40, 64v, 108v; *WujJud* 25v, 189, 264v; *SkarJedn* 3, 10, 237; ktore [świętych Bożych] iedná mátká kościół święty Katolioki w Chryłtulie porodziłá *SkarŻyw* A3v; ná náuce Mátki łwey Kościółá Rzymłkiego polegał *SkarŻyw* 203, A3v, 456, 510 *marg*; Mátká opátrzna kościół Chrześciánłki/ nie włzytkiego pokłádu łwe⁶⁰/ przed włzytkimi wywiera *NiemObr* 85; *LatHar* 566; *SarnStat* 190, 897, 898; vpominałem áby obie mátkce łwoie kościół Boży y oyczyznę/ w iednym końcu złączone/ wiernie y wprzeymie miłowáli *SkarKaz*)(2v.

»na łonie matki« (1): ábyłmy [...] y ná łonie mátki tey/ przykładem włzytkich S. łtárych oycow odpoczywáli. *SkarJedn* 148.

»syn matki swej« = *brat czyli współwyznawca* (1): Záprawdęc niemieli przecz ci tey burdy czynić zápámiełáli łynowie Mátki łwey/ mielić folgować mdłóści Kościółá Bożego. *SarnUzn* C3.

»żywot matki« (1): W thobiem ia ielth potwierdzon z żywotha Z kościóla świętego, z zywotha matki moiey [*ex utero de ventre matris meae*] *WróbŻółt* 70/6.

Szeregi: »matka i nauczycielka« (1): vftáwiamy áby po Rzymłkim kościele (ktory zá poftánowieniem páńłkim nád innymi włzytkimi/ porządney mocy ma przodkowánie/ iáko mátká y náuczycielká włzytkich wiernych Chryłtułowych) miałá pierwłze mieyłce Cárogrocka *SkarJedn* 261.

»ociec, (i) matka« [szyk 6:1] (7): Nyemać ten oycá Bogá/ kto nyema mátki kołcyóla *KromRozm I* F4 [przekłád tego samego tekstu *KromRozm I*, *KromRozm III*, *SkarJedn* 4], F4; *KromRozm III* F5, Q2v; *WujJud* 189; O iáko dobro y miło ielł bráćiey/ y iednego oycá Iezufa Chryłtá/ y mátki iedney kościóla powłzechnego dziećiom/ w iedności y zgodzie mieyłkać. *SkarJedn* 3, 4.

β *W stosunku do Chrystusa* (2) : *OpecŻyw* 36v; Tu iuż rozumiełz żeć [*Chrystus*] nie opuści nigdy they mátki á tey oblubienice łwoiey *RejAp* 100v.

γ *O kościele rzymskim w stosunku do innych kościołów i wyznań chrześcijańskich* [w tym: czyja (31): *G sb* (16), *pron poss* (15)] (50) : Ach nieftetys/ wybornieś się niebożę Franciłzku ku matce świętyi [*Kościółowi rzymskiemu*] nawrocił *MurzHist* D2v; ábyś przeczytác y vważyć raczył: á tym ktorzy Greckiego odłzczepieńłtwá bronia/ á S. nie pokalány kościół Piotrá S. mátkę włzytkiego Chrześciánłtwá/ wełpołek z heretyki hidzá/ mieyłcá nie dawał *SkarJedn* A5; iłz Rzymłka [*stolica*] záwždy rodzi iáko płodná/ pogánłtwá do domu Bożego przyczyniáiąc: á Cárogrocka iáko od mátki łwey odłtąpiłá/ ták przekłęłtwo niepłodności wzięłá *SkarJedn* 398, A3v [2 r.], 151, 245, 326 [2 r.], 372 (14); dla czego też kościół Rzymłki/ mátká włzytkich kościółow názywáli. *NiemObr* 53; *ReszPrz* 30, 105; *WujNT* 288; *PowodPr* 32.

matka nad czym (1): [*dlatego papież ma*] I kościół Rzymłki zwác mátká y Miłtrzowá nád infzymi kościóly łwięthymi krześciánłkimi? *KrowObr* 25.

W charakterystycznych połączeniach: matka miła, przejednana, stara, zasłużona; matka wszy(s)tkiego chrześcijaństwa (3), *wszy(s)tkich (wszech) (inszych) kościołów* (11); *matka nad inszymi*

kościół; od matki oddzielić się; matce uwłoczyć; ku matce nawrócić się (2); matkę hańbić, sromocić, uczyć.

Wyrażenie: »matka kościoł (święty)« [w tym: rzymski (7)] [szyk 8:2] (10): MurzHist D2v; za zdaniem S. Zboru furowie rofkázuiem/ áby fię tego więcey nie ważyli: ále fię z kościołem S. Rzymłkim zmátką fwoią/ iáko fynowie poślufzeńtwa zgadzáli. SkarJedn 260, 269, 308, 326, 334, 372, 388, 393; y máwiał onich [heretykach]: ifz iáko wściekli psi na fwe fię gośpodarze tãrgáią/ ták oni ná fwego Páná/y ná mátkę kościoł S. z ktorey fię vrodzili. SkarŻyw 119.

Szeregi: »matka i głowa« [szyk 3:1] (4): Rzymłki kościoł [!] bedąż [!] głową y mátką kościołow/ ma być bez członkow y bez corek? SkarJedn 249, 105, 249, D3.

»matka i mistrz« (1): ktorą [naukę] gdy inne kościoły opuściły/ y od Rzymłkiego fię kościoła mátki y miłtrzá fwego oddzielili/ dane fá pogáńftwu ná pośmiech y vpadek. SkarJedn 308.

»matka i mistrzowa (a. mistrzyni)« [szyk 9:1] (10): iefli tylko Rzymłki kościoł íam íeft mátką y miłtrzową powiedz mi? KrowObr 24, 24 [2 r.], 24v [4 r.], 25, Rr4; Święty Powśzechny y Apofłolki Kościoł Rzymłki/ wfzytkich Kościołow mátką y miłtrzynią być wyznawam WujJud 27.

»ociec i matka« (1): Powádzili fię Grekowie z Láćinniki/ brácia íednego Oycá Chryftufa/ y íedney Mátki Kościoła S. SkarJedn 334.

αα) Iron. ze stanowiska innowierczego (6) : Ty to wiary z ktorymi fię tá miłá Mátká/ przed wíętfzá częścią dźiatek fwych kryie/ ábo fá z pocztu rzeczy zbáwiennych: ábo fá tákowe bez ktorých ludzie zbawieni być mogą. NiemObr 85, 85 [2 r.].

Wyrażenie: »matka rzymska« (3): Nie vmiał Páweł ś. tych próktyk Włofkich mátki Rzymłkiej/ ktora miłternie fwoie towáry pokrywác zwykłá. NiemObr 87, 86, 87.

d) O ojczyźnie (w tym: o Polsce (65)) [w tym: czyja (33): pron poss (30), G sb i pron (3)] (77) : GroicPorzRej C4; Zelżoná íeft niepomálu mátká wálfá/ [...] otho oštátecznieyfłá będzie miedzy narody/ y opuściáłá/ niedrożna/ y fucha. Leop Ier 50/12; BibRadz Ier 50/12; Brutus rozumiejąc iż zyemiá ich przyrodzona íeft práwa mátká/ fłkoro przyfzedł do Włofkiew zyemie cáłował mátkę/ to íeft zyemię Włofką/ w ktorey fie vrodził y wychował. BielKron 105v; Zgáłłá w nas ku fwey mátkce miłóść ítárodawna. Prot Dv, Dv [2 r.]; Chcąc my kmiotkom folgowác/ y fwoiemu ítanu/ Po dwu grofzu matce fwey/ zložym ná rok z lanu. BielSat L4 [idem BielSjem], H2v; RejZwierc 222v, 253; BielSjem 27; O nieużyte/ twárde/ zákámiále Dzieci koronne/ ná mátkę niedbále GrochKal 23; Phil N4; VotSzl B4; CzahTr G3; Są drugie lánčuchy do ípóienia pokoiu y zgody wálfzey/ z ítrony miłey oyczyzny/ y korony tey mátki nálfzey SkarKazSej 672b, 665b [3 r.], 666a [3 r.], b [5 r.], 667a [2 r.], 668b, 674a; SapEpit B. [Cf c) α] »matka kościoł« SkarKaz)(2v].

W przeciwstawieniu: »matka ... macocha« (2): RejRozpr K2v; Nie táká to oyczyzná wálfzá: mátką wam íeft/ á nie mácochą. SkarKazSej 666a.

W charakterystycznych połączeniach: matka chora, cna, czujna, dobra, miła (namilsza) (9), pierwsza, posromocona, prawa, spolna, uboga, zasłużeńsza, zelżona, żalosna; matki dobrodziejstwa, doległóści, krzywdy, obłupienie, szkody; matkę czcić, na baczności mieć, miłowác.

Fraza: »matka rodzi« (1): Rodzi wam tá mátká mężne y mądre y ízczeńliwe hetmány SkarKazSej 667a.

Wyrażenia: »matka Polska« (1): Od tego czału kfiążetá Słáskie wielką waźń [!] wzięty ná Polaki/ y Niemcy fie podziáláli swoię mátkę Polfkę opuściwfy. *BielKron* 373. *Cf też Personifikacje.*

»matka Rzeczpospolita« [szyk 3:1] (4): máło ich widác/ áby s práwey chući opátrowáli doległóści tey mátki fwiętey swoiey Rzeczypośpolitey. *RejZwierc* 188v; *PaprUp* Kv; *VotSzl* D, Dv.

Szeregi: »matka, (i) ojczyzna« [szyk 5:3] (8): *VotSzl* A2v; Macie iednego páná y krolá/ iedny práwá y wolności/ iedny łády y trybunały/ iedny feymy koronne/ iedną ípolną mátkę/ oyczynę miłą *SkarKazSej* 672b, 664a, 665b *marg*, 666a, 670b, 673a, 705a.

»rodzicielka i matka« (1): Wnieśli/ niewdzięczni/ niefzczęfną fwą zbroię/ Ná rodzicielkę/ y ná mátkę swoię *GrochKal* 24.

Personifikacje (w *BielSat* I–N i *BielSjem* z dodatkowym odcieniem znaczeniowym 'dobrotliwa kobieta') [w tym: *czyja* (8): *pron poss* (7), *G pron* (1)] (22): A z nas káżdá będzie śpiewác fiołtrá/ Gaude mater Poloná nołtrá. Iáko náfzy przodkowie śpiewáli/ Ktorzy ciebie mátkę miłowáli. *BielSat* H2V, [I4], L3v, NA; Gdy z obcych ziem zwyczáie wy do mnie wnałzacie/ Wiedzcie/ że mię ná łtuki mátkę fwą targaćie. *BielSen* 12; IEy miłóść Páni náłzá/ mátká miłóściwa/ Ieft żeńfkiemu narodu wřzech fortun życzliwa *BielSjem* 15, 11, 13, 26, 30.

W charakterystycznych połączeniach: *matka miła* (3), *miłóściwa* (3); *upominanie matki*; *matkę miłować*, *na sztuki targać*.

Wyrażenia: »matka Polska« [szyk: 4:1] (5): Mátká Polska mowi: dáiąc błogóśłáwieńftwo corkam fwym. *BielSat* H2v, [I4]v; A mátká iey zás Polfká ták odpowiedziála *BielSen* 13; *BielSjem* 4, 14.

»matka własna« (1): Otoście mię mátkę fwą włáfną opuścili/ A cudzych ziem zwyczáiów y ípraw fie náplici. *BielSen* 11.

»matka ziemia polska« [szyk 3:2] (5): *BielSat* [I4], L3v *marg*, L4 *marg*; Mátká Ziemiá Polska/ vczy Białęłowy walczyć. *BielSjem* 31, 13.

Szereg: »matka z syny« (1): Polfka mátká to ieft z fwyimi fyny. *BielSen* 10.

α) *W nawiązaniu do znaczenia przen. 'ziemia'* [w tym: *czyja pron poss* (3)] (4) : Z rudy fwey przyrodzoney/ náłzey miłey mátki/ Potrzebnieyłzeć żelázo/ niżli febrne ftátki. *BielSat* L4v [*idem BielSjem* 28]; Przyłóž k ziemi vcho fwe/ á mátkác pořzepce Iák wiele nieprzyjáćiół po iey gruncie depce. *BielSjem* 32, 28, 31.

e) *O ziemi* [tym: *czyja* (6): *G sb i pron* (5), *pron poss* (1)] (16) : Przeto Gárnce poboźnie ludźiom przedawáią/ Iz máteryą dármo od mátki miewáią. *BielSat* C3 [*idem BielRozm*], C3; od tego dnia ktorego wyřzli z żywotá mátki fwey/ áłz do tego czału/ ktorego fię wrocą do oney ktora ieft mátką wřzytkich. *BudBib Eccli* 40/1; *BielRozm* 20 [2 r.]; *GrabowSet* V3.

Fraza: »matka rodzi (a. porodziła); z matki zrodzić się« (2;1): *BierEz* Cv; oná cie máthká porodziła kthora kámienie y drzewá ná fwiát wypuřciła *HistAl* I8v; *BielSen* 11.

Wyrażenia: »matka wszy(s)tkich rzeczy (rodzących się), wszystkorodna« [szyk 4:1] (4:1): *BierEz* Cv; *BielŻyw* 136; *Parens cunctorum terra*, Ziemiá wřziłtkich rzeczy mátká. *Mącz* 278c; *Oczko* 3v; *Synowie*/ ktorzyście fą włáfni moi mili/ Y zemnie wřzyłtkorodney mátki fie zrodzili *BielSen* 11.

»ziemia matka« [szyk 3:2] (5): *BierEz* Cv; Ale piżną być napirwey dzyewkę Mellifeufowę Mellifę ná kápłáńftwo bogini Weſte/ to ieſt mátcze zyemi/ obrocić y poſwięcić. *BielKron* 24v, 23v; *PaprPan* Hh2; *KlonWor* 76.

f) *O naturze* [w tym: czyja (1)] (3) : Ia też zalię tegożbym chciał po W. M. abyś pilnym okiem weźrzał ná ſprawy Náture/ mátki nas wſzytkich *GórnDworz* X6.

matka czego (1): bo ſie to s tym nie rymuie/ áby oná [natura] kthora ieſt mátką wſzytkiego dobrá/ miála ſie ná to ráda/ y ſiłą ſwą náładzić/ ábyfmy my ták wiele złego mieli *GórnDworz* H8v.

W przeciwstawieniu: »macocha ... matka« (1): Náture mácochą iemu nie była/ ále táką matką/ iż co ſobie człowiek ieden od niey żędać może/ to wſzytko iemu była dáła/ hoyną ręką. *GórnDworz* B7.

g) *Przyczyna, warunek; coś, co jest konieczne dla istnienia czegoś innego* (34) :

matka czego (32): *GlabGad* B4, K4v; Ta [liczba dwoje] ieſth matka wſzitkich żywiołow *KłosAlg* A2; *OrzQuin* A3; bowiem ono [ciepło przyrodzone] ieſt Mátką przyrodzenia. *SienLek* 2v; Oná [miłość niebieska] ieſt mátką rofkofzy/ pokoju/ áichoſci/ dobrothliwoſci *GórnDworz* Mm6v; *RejPosWstaw* 44; Ia [mądrość] ieſtem mátką piękney miłości/ bogoboynoſci/ poznania/ y nadzieie ſwiętey. *BudBib Eccli* 24/20, *Tob* 4/14; *ModrzBaz* 34, 55v, 82v; *SkarJedn* 143, 399; *SkarŻyw* 235, 411; *KochMRot* Cv; Y powiada/ iż ieſt lepſzy y zacnieyſzy oſieł/ niżeli pijánicá káždy/ bo to ieſt mátká wſzelákich niecnot. *WerGoſc* 214, 203, 226, 254; Lákomſtwo nieſpráwiedliwoſci mátká/ á wſzego złego przyczyná. *GostGosp* 2; *GrabowSet* E2v; *KoſakSzczęſl* C4; *WujNT* 740; *SarnStat* 113, 144, 593; *SkarKaz* 638b; wyrzucie kácerſtwá/ ktore ſą wſzytkiey niezgody mátką *SkarKazSej* 661a, 675a marg, 687a marg.

matka czemu (1): Częſto wielki doſtátek/ mátká zbytkóm bywa *GoslCast* 37.

W przeciwstawieniu: »matka ... ociec« (2): Lecz herezye oycá máią odſtęptwo/ á mátkę niepoſłufzeńftwo, *SkarKazSej* 687a, 687a marg.

W charakterystycznych połączeniach: matka białoſci, bogobojnoſci, cichoſci, cnot (wszy(s)tkich) (6), dobrotliwoſci, głodu, herezyi (2), jednoſci koſciola, piękney miłości, nadzieje ſwiętey, niechęci, wſzelákich niecnot (2), wſzytkich niemocy, niesnaskow, nieſpráwiedliwoſci, niewſtydliwoſci, (wszytkiej) niezgody (4), odſzczepieñſtwa, ſpokojnego pañſtwa, pokoju, poznania, rozkoſzy (2), rozmnożenia, rozterku, wojny, polskiej wolnoſci, wſzelakiej wſzetecznoſci, zdrowia, wiela (niezliczonych) złoſci (2); matka zbytkom.

Wyrażenie: »matka płodna« (1): ony wſzytki godowniki ku wierze pobudził/ która ieſt mátką bárzo płodną wſzytkich cnot inych *RejPos Wstaw* 44.

h) *Wartość, którą się kieruje w postępowaniu* [w tym: czyja (1)] (6) : Widząc iż ſyny wprawił w tákową robotę/ Owę panią zá mátkę przydał im Bog cnotę *PaprUp* E3.

matka komu (1): Przyrodzenie ieſt ſwowolnemu mátká/ Sumnienie frogi złoſciwemu tátká. *RejZwierc* 223v.

W przeciwstawieniu: »matka ... tatka« (1): *RejZwierc* 223v cf *matka komu*.

Wyrażenia: »pani matka« (1): A namilſza ſwawola práwa páni mátká/ Tá złego przyrodzenia douczy oſtátká. *RejWiz* 101.

»własna matka« (3): Cnotę zá włáfną mátkę dał Bog Tárlom práwie. *PaprPan* N, Ev, O2.

i) *Najbogatsza część kraju [czyja] (1)* : Infulá Gotlándyey ná przeciwko Gottiey [...] we wżytkim obfita/ dla tego ią zową mátką Szweciey. *BielKron* 293.

j) *Rdzenna kraina (w stosunku do prowincyj) (1)* : V Rzymian trzymał ieden całą Prowincyą/ [...] Wyłpy morłkie/ Libyą/ Poeny/ Numidią/ Y łąsiądę Gállią/ Mátkę Itálią. *KlonWor* 13.

k) *Najważniejsze miasto; stolica [czego] (2)* : czemu chcelz przewrocić mátkę wżytkich miał Izraélłkich [*matrem in Israel 2. Reg 20/19*] [*tu o mieście Abel cieszącym się autorytetem moralnym*] *BielKron* 73; Gdzie ná łkále Smokorodney mátká Polłkich grodow/ Grunt Sármatłłkich narodow. *KlonŻal* B4v.

l) *Większy zbiornik wodny w stosunku do mniejszych (o głównej rzece lub morzu) (4)* : Brdá łobą Wiłłę włpiera ná pułnocy [...] Dogadza mátká chočia łtárłza corze/ W byłtrym vporze. *KlonFlis* G2v, F2, Gv.

matka czego (1): by yako morze yełt matka wżytkych uod tak marya matka kozdey łalky *PatKaz III* 113v.

ł) *Jednostka nadrzędna (1)* :

Wyrażenie: »własna matka« (1): Biłkupłtwo też y Kościol Chełmienłki do włafney Mátki Gnieźnienłskiego Arcibiłkupłtwá przywrocon *StryjKron* 647.

m) *Roślina wyróżniająca się wyjątkowymi właściwościami leczniczymi (2)* :

Zestawienie: »matka wżytkich zioł, [zielna]« (2): MAruna albo bylicza/ abowiem łą łobie podobne w włofnołciach według Pandecti/ zową ią matka wżitłkich zioł *FalZioł I* 83a, I 91a; [BYlicę/ niektorzy zowią Matką zielną/ á to dla iey wielkiej mocy *Cresc 1571 271 (Linde)*.]

n) *Uniwersytet (prawdopodobnie przez nawiązanie do określenia „alma mater”) [czyja] (1)* : KV reformowáníu Akádemiiey Krákowłłkiej mátki náłzey [*Universitate Cracovien. matre nostra JanStat 222*]/ y dla przymnożenia prowentów Lektoróm/ [...] obiecał [*arcybiskup gnieźnieński*] łto Dukatów we złócie z łtrony kościółá Gnieźnieńłskiego *SarnStat* 197.

o) *Bogini [czego] (3)* : Cererę boginią brzuchá być powiádałz y Wenerę/ przeto iż była mátká nieczyłtołci [*mater luxuriae*] *HistAl* Kv.

Wyrażenie: *peryfr.* »matka miłósci« = *Wenus* (2): Przyzwól/ o mátko miłósci/ Száfárko trółk y rádołci: Ták po łwiecie niechay wżędzie Twoiá władza wieczna będzie. *KochFr* 98, 96.

p) [*Żyła pośrodkowa przedramienia, odłokciowa, łokcia*: zową tę żyłę [*medyjanę*] wżyłłtkiego ciáłá połpolitą/ drudzy wielką żyłą/ drudzy ią theż zową mátką dla iey wielkich pożyłłkow *SienHerb* 419a.]

q) *O Ewie jako matce wszystkich żyjących [w tym: czyja (8): pron poss (4), G sb (4)] (9)* : *PatKaz II* 72; *PatKaz III* 92v; *BibRadz Gen 3/20*; *BielKron* 2; *CzechRozm* 155v; *SkarŻyw* 112; EWA/ wżyłłłkich rodzióów mátká/ łłufznie w tych łłstoriach piérwłzé mieyłłce zálłtępuie. *KochWz* 135.

Szereg: »ociec z matką« (1): ktory [*grzechy*] łádam Óciec náłz w ráiu náprzećiwko Pánu Bogu wtzynił/ z mátką náłzą piérwłszą Iewą *KrowObr* 225.

W przén [czego] (1) : Dzyeuyáthe bog uyedzyał yłz eua myala bycz matka wżyłłłłkich grzechow łwycł łynow *PatKaz III* 91.

r) *O Matce Boskiej [w tym: czyja (790): pron poss (342), G sb i pron (236), ai poss (212)] (997)* : preto go [*Józefa*] też bog vcćcijł/ iłż go łobie ił fwé milé matki opiekunem wybrál. *OpecŻyw* 5; a

tak gorzko placząc matka syna/ na górę Kalwarię prowadziła *OpecŻyw* 137v, 7, 11v, 13, 15, 16v [2 r.] (136); *OpecŻywSandR nlb* 3v [2 r.], 4, 4v, 5, 5v; chrystus myślał matką od każdego grzechu niewinną *PatKaz I* 13v, 4, 4v, 5 [2 r.], 8v, 9 (16); [Syn Boży] chciał myśleć matką człowieka doktorey myślał wzywać łapczych zmajeństwa bołtwa świętego *PatKaz II* 45v, 24, 24v, 26v, 30v, 31 [3 r.] (47); *PatKaz III* 89v, 93, 95 [2 r.], 101v, 106 (13); *TarDuch* A8v, B5, C3v, C5, C6v [2 r.] (11); *WróbŻółt* nn; *KromRozm II* r4v; *LubPs* hhv; *KrowObr* 146 [2 r.], 152v; *Leop Ioann* 19/25 [2 r.], 26 [2 r.]; Y oznajmiono mu [Jezusowi] to mówiąc: Mátka twa y bracia twoi łtoią ná dworze chcąc się z tobą widzieć. *BibRadz Luc* 8/20, *Matth* 1/18, *Luc* 8/19, *Act* 1/14; *BielKron* 134, 138, 138v [2 r.], 141v; Abowiem nie prawie był syn człowieczy/ acz był prawym człowiekiem ze krwi mátki swoiey oney panny/ przez Duchá świętego dziwnie spráwiony *RejAp* 14, 111v; Gody sftáły się były w Kanye Gálilejskyey/ á była tám y mátká Iezusowá *RejPos* 41v, 28, 28v, 29v, [36]v, 38 (18); *BiałKat* 226; *GrzegŚm* 47; Bo Angioł Pánnie Máryey mátcie tak zwiáłtował: Oto poczniesz w żywocie/ y porodzisz syna/ á imię jego Iezus nazowiesz, *KuczbKat* 25; *RejPosWstaw* [41⁴], [143²]; Bo y Tertullian tak rozumiał iakoby Pan Iesus tylko z mátki ciało miał *BudNT* li3v, *przedm* c6, *Mar* 3/31, 32; Dla czego też Pánnę Márya/ nie tylko zowá matką Iezusowá/ ále też y łámega Bogá Oycá: także też y świętey Troyce *CzechRozm* 194v, 129 [2 r.], 131, 131v, 145v, 153 (15); *KarnNap* F2v; *SkarJedn* 308; Bez pochyby/ wielki to był człowiek/ ktorego cnoćie mátká zbawicielowá y czyłtość iey zwierzona íełt. *SkarŻyw* 245; połtanowił łobie Bernárdyn/ łobotę każdá Bogu pościc/ ná pámiątkę przeczyltey Mátki *SkarŻyw* 459, A5v, 112 [3 r.], 113 [3 r.], 135, 171 *marg* (23); *MWilKHist* F3v, F4, F4v, G [2 r.], Gv, G2v [2 r.], G3; *CzechEp* 65, 80, 83, 149, 161 (11); *NiemObr* 138 [2 r.], 144; *ReszPrz* 43; *ReszList* 149; *WerKaz* 279; Tak Pánná wwierzywłzy [Anjołowi]/ wnetki przyzwoliłá/ Aby matką zołtálá tak zacnego Syná *ArtKanc* A4, B10, C16v, D10 [2 r.], D13, E10; *ZawJeft* 42; *GrabowSet* V3v; Ciebie potym do niebá mátkę śwá wprowadził *LatHar* 523; Pátrż iáko P. Iezus mátká ie⁸⁰ idá z rodu zacnego. *LatHar* 683 *marg*, 7, 14, 29, 221, 257 [2 r.] (30); iż ciało łwe święte przewiółł przeze drzwi zámknione/ przez kámién grobowy/ y przez nienárułzoná zupełność Pánni Mátki swoiey *WujNT* 81, *Matth* 1/18, s. 3, *Matth* 12 *arg*, 46, 47 (43); *SarnStat* 370; *SiebRozmysł* B [2 r.], F2v, F3v, H4v [2 r.], K2 (10); *PowodPr* 34; Kto ná vbogá mátkę [...] pátrzy: niech drugie oko ná oycowłki ie⁸⁰ rodzay obroci *SkarKaz* 484a, 45a [2 r.], 161a, b, 483a, 489b (22); *SkarKazSej* 685b; *KlonWor ded* **2v [2 r.]; PAnno bezrowna/ [...] Przedziwna mátko łtworzycielá łwego. *SzarzRyt* A2.

matka komu (16): botz by to był dziw wielki/ iłzby ty będatz mnie matką wielkie milołci/ niemialaby cirpietz będatz przy méy łmierci wielkie bolełci. *OpecŻyw* 81v, 6v, 7, 17, 147; była rada w bołthwe o yelzche przed włzemy uyeky kto ma łynu bołkyemu matką bycz *PatKaz II* 30, 26v, 40, 51v, 74v, 81, 82v; *PatKaz III* 89v; *SeklWyzn* F; *KrowObr* 154v; Wefel się gdyłs cłci dołtálá/ Zeł matką Bogu zołtálá *LatHar* 495.

matka czemu (1): Przeto iá Pan z łálki swoiey á s przełzrzenia łwego raczył wczynic być błołosłáwioná á godná mátká ciału łwoiemu łwiętemu. *RejPos* 304v.

W przeciwstawieniu: »matka ... ociec« (3): *PatKaz III* 108; iż iáko nie od mátki ále od Oycá niebiełkiego/ wziął moc czynienia cudow *WujNT* 310, 431.

W charakterystycznych połączeniach: matka błogosławiona (nabłogosławieńsza) (11), chwalebna (przechwalebna, (prze)nachwalebniejsza) (7), (na)czyst(sz)a (przezczysta, naruszenia nie mająca, nie poruszona, bez skazy) (20), dostojna ((prze)nadostojniejsza) (5), lutościwa, łaski pełna, miła(namil(ej)sza) (73), miłosna, miłościwa (pełna miłości, miłosierna) (4), nasłodsza, niepokalana (2), niewinna (od każdego grzechu) (4), pilna (2), płaczliwa (2), pokorna (3), przedziwna, przeźrzana (2), smutna (smętna) (19), uboga (ubożuchna) (9), udręczona (2), wierna (3), żalobliwa (3), żalosna (żałościwa, żalości pełna) (3); matka baranka niepokalanego, Boga (żywego) (7), Chrystusowa (2), Jezusowa (Jezusa, Jezukrystowa) (14), mistrza, odkupiciela wszęgo świata, Pana (Jezusa) Pańska (14), stworzyciela, Syna Bożęgo (6), zbawiciela (zbawicielowa) (2); matki boleść, dostojność (2), dziewictwo, godność, niewinność, panieństwo (3), pokora, prośba, przyczyna, sława (2), smutek (smętek, zasmucenie) (5), świętość (2), udręczenie, wniebowzięcie, zacność, zasługa (3), żalność (2); (ku) matce podobny (podobien) (3); matkę czcić (4), od grzechu zachować, (wy)sławiać (3); za matkę mieć (3), przeźrzeć (2), przyjąć, wybrać; matką gardzić; matką sobie obrać (wybrać, wziąć) (31).

Zwroty: »z matki narodzić (a. urodzić) się [w tym: z jakiej (3)]; [narodzenie z matkiej]; matka (ktora) porodziła« [szyk zmienny] (4; 2); Kryftus syn boży s czyłtę ij nie porufloné matki vrodziwflý sie krol krolow/ ij pán wflýtkich panow/ wftál od wieczęrzę OpecŻyw 91v; PatKaz II 45v; SkarŻyw 1, 393, 486; Iáko mátká bez przykłádu porodziła íprawcę íwego/ ták wierzyć mamy/ iz óciec nie wymownie vrodził ípołwieczné⁸⁰ CzechEp 257; [z ktorých fię flów pokázuie/ że Chryftus był przed národzeniem z Mátkiey OstrowKsięgi 320].

»piers (a. piersi) (od) matki pożywać« [szyk zmienny] (3): any by fluffálo synu bozemu pyerflzy pożyuacz oth nakazoney mathky PatKaz II 70v; SkarŻyw 2; ArtKanc C4.

»u matki w żywocie mieszkać« (1): Iezus mily wten czas v matki w żywocie mieffkál wedle biegu człowieczęgo/ czekaiątz miefiątza dziewiętego. OpecŻyw 14.

Wyrażenia: »matka bostwa« (8): y ta panna [lege: tę pannę] wradzye boftwa íwego od uyekow vybral y gotoual bycz mathką boftwa PatKaz II 41v, 24, 32, 43v, 48, 48v, 51, 53v.

»matka człowieczeństwa« (9): PatKaz II 30v, 45v, 51; Bo ácz niektorzy to widzenie Apoftolá tego tey niewiáfty przyczytali pánnie Máriey dziewicy mátkce człowieczeńftwá Páná náłzęgo RejAp 99; RejPos 269v, 303 marg, 307, 322v; RejZwierc 129.

»matki łon(k)o« (3): Iuz ku twey matki lonu Iezu racz przyftąpitz/ botz bez twé obliczności niechce matuchna bytz OpecŻyw 20v, 18 [2 r.].

»poczęcie z matki« (1): Slufálo aby tego czlouyeka criftufla poczáczye bylo ftakyey matky PatKaz III 117.

»święta (a. naświętsza, a. prześwięta) matka« [szyk 38:23] (61): PowUrb +2v; PatKaz II 71; TarDuch C5v, C8v; Panowye rada náfza dvchowna y swieczka y Boyarowie przisyagamy milemv bogv y yęgo náłzwyathflzey mathcze y wftkkiem [!] szwyanthem LibLeg 6/158v; RejPs 67v, 126; Anyoł też mátkce yęgo flwyętey opowyedżyáł/ iz będźye krolowál w domu Yakobowym KromRozm III Ev; RejWiz 36; Leop VV v; Iz oná flwięta mátká ięgo nic nie myflác áby flie tám to flwięte dzyecię národzić miáło/ mufláá idź/ czyniác doflýc powinności flwoiey/ w cudzy kray RejPos 19, 20v [2 r.], 21 [3 r.], 28v [2

r.], 29v, 30v [2 r.] (31); *SkarŻyw* 27, 171, 172; *WisznTr* 8, 13; *LatHar* 336, 480, 514, 548, 550, 680; *SiebRozmyśl* D4v, G; *SkarKaz* 38b, 41b, 45a [2 r.], 577b, 580a, b.

»żywot matki« (3): *RejPos* 80; Chryłtus łkoro fię w náturę nálezę wcielił: y w żywoćie mátki łwey nie próżnował *SkarKaz* 577a, 576a.

Zestawienia: »Matka Boska« (2): O matko włfytká bołká/ iakożes ty łłczefná *OpecŻyw* 20v; *SkarŻyw* 244.

»Matka Boża« = *Dei mater Murm, Mymer*¹ [*szyk* 142:5] (147): a dla tego nad włfytki iefł vcztzioná ij powyłłona/ bo krolewą niebiełką ij matką bożá zołtala. *OpecŻyw* 3, 2v [2 r.], 12, 146, 151, 151v (10); *OpecŻywSandR nlb* 5; my braczva myła y łyoftry yełły brzegu zbauyenya uyeczney doycz chcemy bozey matky maryey łthworzenye a poczázcye chwalmy *PatKaz I* 3, 1, 9, 10, 18v; y wzbudzył duch łzwyąty uyelkye uefele wbołtwye łwym zwybranya maryey bycz matką bożá *PatKaz II* 48v, 40v, 43v, 44v, 46, 52 [2 r.] (36); *PatKaz III* 88 [2 r.], 89, 89v [2 r.], 90 [2 r.], 90v (17); *Dei mater. Gottes mutter. Mátká boża. Murm* 1; *Mymer*¹ 2v; *SeklWyzn* e4v; *RejJóz* C6v; *RejKup* g8v; *KrowObr* 164; *Mącz* 393d; *RejZwierc* 234v; *WujJud* 26v; *SkarJedn* 232; A ktoby łpytał cze^{mv} fię z tákiey pánnny národził/ ktora iufz mężá miálá: niechże wie/ y z łwiętych Doktorow/ iłz to P. Bog vczynił naprzod ná obronę łławy/ y zdrowia/ y bełpieczności mátki Bożey. *SkarŻyw* 242, 112 *marg*, 119 *marg*, 120 [2 r.], 167 [2 r.], 185 (20); *ReszPrz* 37; *ArtKanc* B2; *PaprUp* I2; *LatHar* 7 [2 r.], 67, 263, 331, 357 (15); *WujNT* 195 *marg*, 293, 533; *SiebRozmyśl* F3v; Niech nie rownáią łłonćá z gwiazdami: náłwięłzney mátki Bożey z innemi niewiáłtámi. *SkarKaz* 549b, 40b, 489b *marg*, 549b, 576a, b (18); Widziałem/ pry/ pod łálem miłá Mátkę Bożá. A Báby fię/ łłucháiąc onych báłni/ trwożá. *KlonWor* 46. *Cf pozostałe Zestawienia*.

»u Matki Bożej« = *w kościele pod wezwaniem Matki Bożej* (2): W ten czás gdy ten poeł Pápiełki kłeczł w łáwkach v mátki Bożey w Rynku Krákwłkim/ poeł Maxymilianá Cełárzá [...] wyrzućił go z łáwki *BielKron* 407, 397.

»dzień nawiedzenia Matki Bożej« = *święto kościelne obchodzono 2 lipca* (2): NA DZIEŃ NAWIEDZENIA MATKI BOZEY, EWANGELIA V LVKASZA W I. *SkarKaz* 576, 576 *żp*.

»dzień oczyszczenia przenałwięłzney Matki Bożej« = *święto kościelne obchodzone 2 lutego, zwane też dniem Matki Boskiej Gromniczney* (1): Ná dzień Gromnic abo oczyszczenia przenałwięłzney Matki Bożey kazanie krotkie. *SkarŻyw* 111.

»dzień poczęcia Matki Bożej« = *święto kościelne obchodzone 8 grudnia* (1): Ná dzień poczęcia mátki Bożey. *SkarKaz* 577a *marg*.

»wiilija Matki Bożej« = *dzień poprzedzający święto Matki Bożej* (1): w Wigilie Mátki Bożey/ y Apołłolłkie/ y przednieyłzych łwiąt nie łłkádáłá [*włosienicy*]. *SkarŻyw* 160.

Szeregi: »dziecię (*a. dzieciátko, a. pacholę*) i matka; dziecię (*i*) z matką« = *puer et mater PolAnt, Vulg; puer cum matre Vulg* [*szyk* 31:1] (22 : 10): *OpecŻyw* 24 [2 r.], [27], [27]v; *PatKaz II* 58, 58v; *MurzNT Matth* 2/20, 21; *BielKron* 138v; Włtháń á weźmi dzyecię y mátkę iego/ á iuz idź do zyemie Izráelłkyey *RejPos* 25v [*przekład tego samego tekstu MurzNT Matth* 2/20, *BudNT Matth* 2/20, *WujNT Matth* 2/20]; ktora [*gwiazda*] iefłczce nie dołzedłzy miáłtá/ łtánęłá nád onym nędznym domkiem/ gdzie byłó ono łwięte dzyecię y s pánnną mátką łwoiá. *RejPos* [36]v, 24v, 25, 25v [2 r.],

35v; *BudNT Matth* 2/20, 21; *SkarŻyw* 27, 244 [2 r.]; *NiemObr* 144; *LatHar* 530, 531; *WujNT przedm* 33, *Matth* 2/11, 13, 14, 20, 21, s. 9 [2 r.]. [*Ponadto w połączeniach niewspółrzędnych 6 r.*].

»matka i dziewica« (1): á zwłafzczá [*mniej trzymać mamy*] o tey mátce y dziewicy nád wżytkie ludźie y ányoły przebłogołławionej? *SkarKaz* 579b.

»ociec, (i, a) matka« = *pater et mater Vulg* [*szyk 5:2*] (7): a to kiedy [*Jezus*] przed złośliwym^m Heródem z fwe oytczyzny gdzie fie narodzil/ z vbożą matką ij oyttzem vciekál. *OpecŻyw* 28; *PatKaz I* 10v; *NiemObr* 142; Oycá máiąc w niebie/ tu matkę ná ziemi/ Władnie po wżem świecie to nadroźże Dziecię *ArtKanc* B12; *WujNT Luc* 2/33, *Ioann* 6/42; *SkarKaz* 43b. [*Ponadto w połączeniach niewspółrzędnych 2 r.*].

»panna i (a) matka; matka z panną« [*szyk 9:3*] (10;2): *PatKaz II* 45, 66v; Iáko y Anyoł w onym pofélftwie kthore miał s táiemności Troyce świętey do pánny á do mátki iego/ powiedzwał *RejPos* 17, 199; Więc mátká z panną fpolnie/ wtore ziednoczenie/ A tego/ nie fłycháło lndzkie pokolenie/ Żeby Panną być mogła/ ktora porodziła *GrabowSet* K, K; *LatHar* 156, 232, 483, 550; *WujNT przedm* 27, s. 310.

»matka i (po)rodzicielka« (3): *PatKaz II* 66v; *PatKaz III* 106v; Abowiem tá według náuki pífmá S. mátką y rodzicielką Bożą prawdziwą ieft. *LatHar* 475.

»syn(aczek), (ani, i, jako i, tak) matka; syn (i) z matką« [*szyk 14:3*] (11;6): Y czemus takmiérz złołniku przekłety nie przedál z fynem matki? *OpecŻyw* 85, [27]v, 82v, 88, 89, 146v, 147; *PatKaz II* 62; *SeklWyzn* a4; *KrowObr* 163; *SkarŻyw* 171, 243; *LatHar* 7; fłufznie kościoł ś. iáko pámiátki fyná *Bożego*/ ták matki iego [...] w tenże poczet świąt krześcíanńkich pokládá. *PowodPr* 50; *SkarKaz* 39b, 576b, 581b. [*Ponadto w połączeniach niewspółrzędnych 52 r.*].

W przen (1) : Pan Kryftus przypowieść o roznym náfieniu wykłáda/ Mátkę y brácią vkázuie/ przez Morze fie wioząc obudzony/ wiátrom y Morzu rofkázuie [*cf Mátká moiá y bráčia moi ci fá/ ktorzy fłowá Bożego flucháią/ á czynią ie. Luc 8/21*] *Leop Luc* 8 *arg.*

αα. *Jako opiekunka i orędowniczka wszystkich ludzi [w tym: czyja (105): G sb i pron (42), ai poss (36), pron poss (27)] (200)* : Panno cziftá Maria matko miłofciwá/ k tobie dzis iuż wolámy/ náboźnie fpiewámy/ wezrzy na lud płacźliwy *OpecŻyw* 17v; O dziewitzo przeflawná matko fmętnych macior *OpecŻyw* 131v, 11, 20v, 85, 86, 92v (15); yłz czyą bog vybral od uyekow yzbyłz byla matka naczyfthfcha a ludzkyego rodzaju yednaczka a rzeczniczka *PatKaz I* 18, 2, 3v, 18v; *PatKaz II* 34v, 76v; my thefz włafcze panną maryą podobną mamy za matką myecz *PatKaz III* 132v, 107, 123, 124v, 130, 149, 153v [2 r.], 154 [2 r.]; *LibLeg* 6/77v; *RejPs* 69; *LibMal* 1549/149; *KromRozm I* Ev; ále ná iego [*Krystusa*] mieyfce Pánnę Máryą Mátkę iego rzetznitzką y iednatzem vtzynili *KrowObr* 42; Vkałz gdzie Kryftus Syn Boży/ mátkę fwoię rofkazał krześcíanńkim ludziom názywáć zbáwiicielką *KrowObr* 165v, 89, 155v, 160 [2 r.], 164v [3 r.], 165v (19); *RejAp* 100v; *RejPos* 29v *marg.*, 304; Acźkolwiekem fie y Mátki Chryftufowej záprzał/ wżákźe ifz ona ieft obroną wżytkich grzełznych: będę iey prośił/ áby fie zámną do fwego miłego Syná wftáwiłá *SkarŻyw* 172, 111, 112 [2 r.], 120, 172, 357, 358; *SkarŻywBog* 357; Páнно wielebna/ á tegoż Sędźiego Mátko: Nádzieio czleká vpádłego *GrabowSet* X4, L2v, X3; Day nas zá duchowne fyny wielce miłofierney mátce twej/ áby o nas ftáránie czyniła *LatHar* 29; przez modlitwy namilfzey mátki twoiej/ Páunny wiekuiłtey Máryey/ y wżytkich

wybranych twoich/ rácz odpuścić mnie grzeźnemu grzechy *LatHar* 147, 37, 38, 40, 72, 155 (23); *WujNT Luc* 1/43, s. 195 [2 r.], 242, 309; Modlitwy bárzo piękne do Páná twoiégo: Tákze y do naświéłzý Pánny mátki iego. *SiebRozmyśl* A3v, A3v, B, D4v, Fv, F3v (9); Ale inney wyżley czći iey y tytułu nie naydę iedno ten: Mátko Bogá mego/ zmiłuy lię nádemną. *SkarKaz* 579b; Chryftus przez mátkę czyni ludziom dobrodzieyftwá *SkarKaz* 579b *marg.*, 45a, b [2 r.], 121a, 161b, 576b (14).

matka czego (38): Przeto rzeczniczko świętá/ tegos doftoyna abys byla matką lałki ij milofierdziá/ aby przez cię byli zbawienij ludzie *OpecŻyw* 183v, 145v, 158v, 185; *PatKaz I* 14v; marya matko lałky matko myłofyerdzya ty nas od nyeprzyaczyela ítrzezy *PatKaz III* 91, 91 [2 r.], 92v, 106v [3 r.], 113v; Tyś ieft páni/ mátká nádzieie náłzey. *KrowObr* 164v, 155v, 162, 164, 164v [2 r.], 168, 171v, 176v; *SkarŻyw* 174, 393, 460; MArya/ mátko litości/ Włpomni ná tve trołkliwości *LatHar* 496, 8, 54 [2 r.], 70 [2 r.], 478, 482 (11); *WujNT* 398.

matka komu (2): dla tego to vczynił/ áby nam byłá miłościwřzú Mátká/ doznánien trudności y ciężkości około dźiatek *SkarKaz* 45a, 489b.

W charakterystycznych połączeniach: matka anjelska, błogostawiona (6), *cudna, człowiecza, dobrotliwa, dostojna (przenadostojniejsza)* (2), *droga, miła (namilsza)* (7), *miłociwa* (4), *miłosierna* (3), *naczystsza* (3), *nasmutniejsza, niepokalana* (2), *Boga pełna, pełna boleści, łaski pełna, pocieszna, przeczysta* (8), *przenajjaśniejsza, przenasławniejsza, przenawyższa, rozkoszna, szczęsna, uboga, wielebna* (2), *wierna* (2), *zwolona, żalościwa; matka Boga (mego)* (3), *Krystusowa* (2), *litości, (koźdej) łaski* (10), *(wszelkiego) miłosierdzia* (25), *nadzieje naszej, odkupiciela* (2), *odpuszczenia, opuściálych, osierociałych, Pana (mego, naszego)* (18), *sędziego* (2), *wszystkich sierot ubogich, Syna Boźego, (wszystkiej) Trojce* (2), *wszechmocnego, zbawienia (wiecznego)* (2), *(wszech) żywiących* (2), *żywota; matki modlitwa* (2), *opieka* (2), *przyczyna* (10), *wstawowanie się, zasługi* (3).

Wyrażenie: »wszech matka« (1): O námileyłfy Iánie mow íemną wřfech matką náłmutnieyłłú *OpecŻyw* 109v.

Zestawienia: »Matka Boska« (2): *OpecŻyw* 190; Włtay gwiazdo morłka/ Wierna Mátko Boska *LatHar* 405.

»Matka Boża« [szyk 30:2] (32): Zálztzyć nas práwicą twą mátko Boża podzćie kniey wřzyfcy robotnicy y ímutni/ á oná ochłódenie y poćiefzenie da dułzam wálzym *KrowObr* 152, 162; O przyczynie y wřtáwówaniu lię zá nas grzeźne przeczýftey Mátki Bo[ź]ey/ vmieemy wiele łobie obiecować. *SkarŻyw* 174, 172 *marg.*, 198, 298, 308, 319 (11); O Pánno/ ná rátkunk/ mnie záwždy chęłliwa/ Corko Boża/ Boża mátko dobrotliwa/ Teraz/ teraz/ oczy rácz teź íkłóńić fwoie *GrabowSet* R4v; *LatHar* +12, 7, 8 [2 r.], 47, 48 (15); Dokąd Węgielka ziemiá wiáre Kátolická ítátecznie trzymáłá/ á ofobliwą Pátronkę y obroncę Mátkę Bożą y w połpolitey Myncy fwey wyznawáłá *PowodPr* 32; Márya mátká Boża nowa Iewá/ matká żywiących *SkarKaz* Oooo2a; *SkarKazSej* 685b.

Szeregi: »matka i krolowa« [szyk 1:1] (2): [Maria rzeczona królową, bo Bóg] grzeźnykom wlytykym za matką y krolouą dal *PatKaz III* 131v; przyczýń lię zá námi gołpodze y Páni y Krolowa y Mátko. *SkarŻyw* 393.

»syn, matka« (2): Syn męką/ mátká prośbą/ dułzy twoiéy godzą. *SiebRozmyśl* A3v; *SkarKaz* 579b. [Ponadto w połączeniach niewspólrzędnych 16 r.].

b. O samicy zwierzęcia [w tym: w antropomorfizowanym tekście *BierEz* (13)] [w tym: czyja (10): *pron poss* (8), *G pron* (2)] (37) : Kruk gdy niegdy niemocen był/ Swoiey mátki bárdzo prosił. Iżeby fie nie ímućila *BierEz* K3v; Piegza Więc potym przyleci/ Zbieżały się k niey iey dzieci: [...] Mátcie tę rzecz powiedáiac/ Iż się grozi chłop żyta żać *BierEz* O, H3v, K3v, L4v [2 r.], M2, N2 (13); Tefz wzwyerzątkach uydzymy yfz fyą ych uyele poczyna y rodzy przesz matky y złączenya *PatKaz III* 102v, 102v; iż by gim [kaczętom] też matka zdechła/ thedy ony łamy fie pożywić mogą. *FalZioł* IV 18a, IV 2a [2 r.], 10a, 22c; *OrzList* h4; Iáko też y iágniátká w nawiętżym zámieszaniu poznawáią głos mátek swoich *RejPos* 124; *BudBib Deut* 22/6; *KochTr* 3; *GórnTroas* 54 [2 r.].

W porównaniu (1): Piłzczę/ iák ptáfzę/ od mátki zgubione *GrabowSet* G4v.

Wyrażenie: »mleko matki« (2): Nie warz kożlego mięła w mleku mátki iego *BielKron* 36v, 464v.

Szeregi: »ociec i matka« (1): Wydźieráią [kukułcze piskłeta] dziedźicom w onym ciemnym leśie/ Co im Oćiec y mátká do nofká przyniešie. *KlonWor* 61.

»matka i rodzic« (1): iáko iáfzczurki iádowite mátki y rodzice swoie káfáią/ ták oni dáleko iefzcze oftrzey/ [...] Miłtrze y Miniłtry swoie *ReszPrz* 61.

»matka z synmi« (1): á mátká będzie siedziec ná ptafżętach álbo ná iáycach/ niemafz wziąć mátki z fynmi [matrem cum filiis] *BudBib Deut* 22/6.

a. Matka pszczoł (5) : *PatKaz III* 102v; Bo ieflic mátká zginie/ pczoły pewnie ípádną *RejZwierc* 253.

W porównaniach (3): Połtały nas do ciebie/ náfze przyiaćiołki/ Byś nas ták ípráwowála/ iáko mátká pfczołki. *BielSat* [I4] [idem *BielSjem*]; *BielSen* 11; *BielSjem* 13.

2. Kobieta nie będąca rzeczywistą matką, lecz spełniająca funkcje do niej zbliżone; przybrana matka [w tym: czyja: *pron poss* (12)] (26) : *OpecŻyw* 148; *TarDuch* D4v; *Leop Act* 2/27; *Eduxit mater pro sua*, Wychowála yą mátká yáko fwą włafną. *Mącz* 323a; *LatHar* 282; Wielka cześć Ianowá/ że mu dał mátkę fwą zá mátkę. *WujNT* 383, *Ioann* 19/27, s. 381 marg; *SiebRozmyśl* D4v. [Wszystkie użycia niefrazologiczne (z wyjątkiem *Mącz*) są przekładem *Ioann* 19/27 lub nawiązaniem do tego miejsca].

Wyrażenia: »najemna matka« = *mamka* (1): á inłfey nayemney máthce nye zlecác [chowania dziecięcia]/ ktora wtym nye ták fie pilną á życźliwą okaże/ iáko kiedy włafna. *GliczKsiąż* D3v.

»nowa matka« = *macocha* (1): *Noverca*, Nowa mátká/ Mácochá *Mącz* 251d.

»stara matka« = *babka*; *avia* *Mącz* (5): *Mamma Graece*, *Latine Avia*, Stára mátká/ Bábá. *Mącz* 205d, 22a [2 r.], 204c [2 r.].

Zestawienie: »matka krzesna« [szyk 2:1] (3): *Arbiter initiationis*, *Krzefny ociec*/ álbo/ mátká *krzełna*. *Mącz* 14a, 40d; *StryjKron* 547.

Szereg: »ociec i matka« (1): Mieyże w vcźciwości świekrá twego y świekrę twoię/ ktorzyć teraz będą oycem y mátką [parentes tui] *BibRadz Tob* 10/13.

a. Sposób zwracania się do dawnej piastunki [w wołaczu] (5) : *KochOdpr* Bv; O mátko/ mátko moiá/ toś mię opuściłá. (–) Opuściłám/ á lećąc práwiem fie kwápiłá. *GosłCast* 48, 28, 37, 48.

3. Przełożona, zwierzchniczka (7) :

a. *W zakonie* [w tym: czyja: pron poss (2)] (5) : W niedzielę tyło [!] fzyły do kościoła/ przy ktorego boku miefzkály. kázda rotá fzlá zá fwoią mátką. *SkarŻyw* 141; przełożona zezwála wżytki śioftry mówiąc: obieraycie łobie mátkę ná moię mieyfce *SkarŻyw* 227, 179 *marg*.

matka czego (2): Kśienie y Mátki pierwŹe kláfztorow pánieńfkich w Niemcech z Angliey. *SkarŻyw* 518 *marg*, 518.

Szereg: »matka a (i) ksieni« [szyk 1:1] (2): ktore wżytki były wpiśmie vczone/ y mátkami/ á kśieniami wiela kláfztorow w niemcech [...] zoftály. *SkarŻyw* 518, 518 *marg*.

b. *Zestawienie*: »matka czeladna, [domowa]« = *gospodyni, teŹ zona* (2) : A wŹákoŹ dobra małżonká fłufznie moŹe być miánowána pánią domu/ y mátką czeládną *WerKaz* 287, 288 *marg*; [(*nagł*) Czo Zenie w iey domoŹtwie [...] przifłufza. (-) WŹełka Źtateczna/ a bogoboyna/ KrzeŹcianfka Matka domowa/ w tym fię pilnie ma zachować: w czym fię zachowawa iey bogoboyny a krzeŹcianfki gofpodarz/ to ieft, ma teŹ zupelną wiarę mieć/ Źe Źtadło iey MałŹenfkie w którem Źiwie: Źwięte Źtadło ieft *Ekonom* G2v, G3 [2 r.]].

4. *Macica* (1) : Uter, vel uterus, Mátká/ máćicá. *Mącz* 509d.

5. *Zestawienie*: »perłowa matka« = *muszla mięczaków lub wewnętrzna warstwa muszli* (1) : *Conchae cytheriaca*e, Morskie Źółwie którzy perły rodzą/ Perłowa mátká. *Mącz* 62c; [figura z perłowej matki *InwMieszcz* 1553 nr 53].

6. *Zestawienia w funkcji nazw botanicznych* (31) :

»Matki BoŹej len (a. lnek)« = *Linaria vulgaris* Mill. (*Rost*); *lnica pospolita*, roŹlina z rodziny *psiankowatych* (*Solanaceae*); *linaria* *FalZioł*, *SienLek* [szyk 5 : 1] (6); *FalZioł* +4a, I 78d, 79 *Źp*, 79a; *Lnek* panny Marijey/ álbo máthki BoŹey. *SienLek* 239, X3.

»Matki BoŹej włoski« = *Asplenium trichomanes* L. (*Rost*) a. *Asplenium ruta-muraria* L.; *bylina* z rodziny *paprotkowatych* (*Polypodiaceae*), *zanokcica skalna* a. *murowa*; *callitrichon*, *capillus (veneris)* *Mącz*, *Calep*; *adiantum politrichon* *Calep*, *Cn* (25): Wezmi Izopu/ matki boŹey włofek/ ízańthy/ kwiatkow Fijolkowych, podbiału *FalZioł* V 82, +5d, I 7b, 26c [3 r.], d [2 r.], 27a [2 r.] (17); *Capillus veneris*, *herbae species*, Murna rutá ale włafniey Mátki BoŹey włoski *Mącz* 34c; nátrzyfz máthki boŹey włofkow/ z náŹieniem KoŹioroŹcowym/ z kwiećiem Lubfzeczykowym y rumnowym *SienLek* 47v, 94v, 115; *Calep* 23b, 152b, 161a, 819b.

Synonimy: **1.** *mama*, *rodzica*, *rodzicielka*, *rodziczka*; **3.** *abbatyza*, *ksieni*, *opacicha*, *pryjoryni*, *przeorusza*; **6.** »Matki BoŹej włoski«: »czerwone włoski«, »murna ruta«, *ukropek*.

Cf **MACICA**, **MACIERZYNA**, **MAĆ**, **MATKOBOJCA**, **MATKOBOJSTWO**, **MATKOMORDERCA**, [MATKOROZBOJNIK]